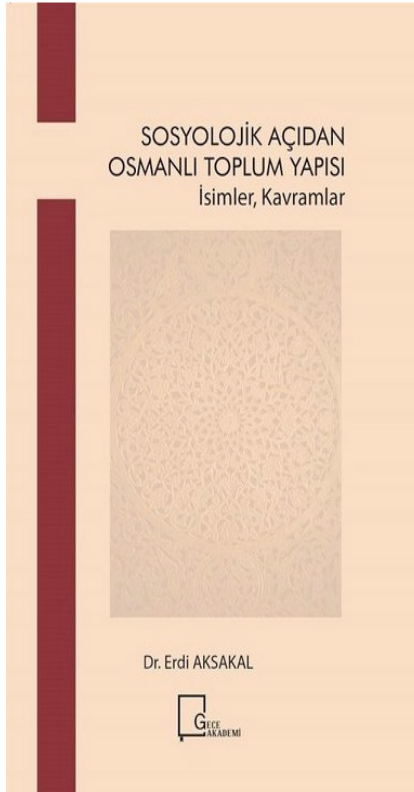

Kitap İncelemesi / Book Review

“SOSYOLOJİK AÇIDAN OSMANLI TOPLUM YAPISI İSİMLER, KAVRAMLAR” İSİMLİ KİTABIN TANITIM VE DEĞERLENDİRİLMESİ

INTRODUCTION AND EVALUATION OF THE BOOK “NAMES AND CONCEPTS OF THE OTTOMAN SOCIAL STRUCTURE IN SOCIOLOGICAL TERMS”

Yılmaz KILIÇ*

* Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi;
e-mail: yilmazkiloc19@gmail.com, ORCID 0000-0002-9085-9657.

YAZARIN KISA ÖZGEÇMİŞİ VE YAYINLARI

Eserin yazarı lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini Atatürk Üniversitesi'nde tamamlamış ve yine aynı üniversitede Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde doktor öğretim üyesi olarak akademik hayatını devam ettirmektedir.

Çalışmaları

Makaleler:

Modernist Milliyetçi Kuramlar Işığında Türk Milliyetçiliğine Bakış¹

Kültürel Kimliğin İnşa Sürecinde Melez Bir Kavram Olarak Alevilik²

Comparison of Effects of Nebivolol, Carvedilol and Irbesartan on Left Ventricular Hypertrophy Associated With Hypertension³

Covid-19 Salgınının Türkiye'de Aile İçerisinde Yol Açtığı Toplumsal Etkiler⁴

1980 Öncesi Milliyetçilik Müzaheretleri Örneği: Bayrak Dergisi/Example of Pre-1980 Nationalism Advocacy; Journal of Bayrak⁵

Kentsel Olandan Sanala Tüketim Mabetleri ve Etik-Estetik Karmaşası/Consumption Sanctuaries and Ethics-Aesthetics Confusion From the Urban to the Virtual⁶

Türk Kültüründe Eril Mekân Örneği Köy Odaları (An Example for Masculine Space in Turkish Culture: Village Rooms)⁷

Evcilleştirilmişten Yasaklanmışa Ölüm ve Ölüm Sosyolojisine Dair⁸

Morfolojik Yöntemle Erzurum Halk Masalı Çözümlemesi: Ölü Yiyen Derviş/Erzurum Folk Tale Analysis by Morphological Method: Ölü Yiyen Derviş⁹

Türkiye'de Halkçılığın Kaynağı ve Tebaadan Halka Zihni Dönüşüm/The

¹ Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 54, C. 0, 2015, ss. 203-221.

² Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 53, C. 0, 2014, ss. 215-231.

³ European Review for Medical and Pharmacological Sciences, C. 18, 2014, ss. 630-637.

⁴ Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 4, C. 24, 2020, ss. 1811-1831.

⁵ Belge, S. 19, C. 2, 2020, ss. 1926-1947.

⁶ Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 65, C. 0, 2019, ss. 497-519.

⁷ Folklor/Edebiyat, S. 98, C. 25, 2019, ss. 291-308.

⁸ Research: Social Studies, S. 7/2, 2019, ss. 77-93.

⁹ Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 62, 2019, ss. 255-265.

Source of Populism in Turkey and The Transformation of the Minds to Community
From the Tebaa¹⁰

Hakemli Kongre/Sempozyum Bildiri Kitaplarında Yer Alan Yayınlar:

Milliyetçilik Çalışmalarında Erkek Namusu ve Kadın İffeti Söylemleri¹¹
Gelenekselden Postmoderniteye Namus Algısı ve Cinsiyeti Yeniden
Kurgulamak¹²

Kirlilik Normu Olarak Namus ve Cinayetlerinin Sosyolojik Analizi¹³
Sosyolojik Bağlamda Tarih ve Gelenek İlişkisi¹⁴
Geleneksel Türk Toplum Yapısında Militarizm ve Erkeklik¹⁵
Sabri Ülgener’de Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Zihniyet ve Din İlişkisi¹⁶
Geleneksel Toplumdan Postmodern Toplumlara Beden ve Ölüm Algısı¹⁷

Kitap ve Kitap Bölümleri:

Göç ve Göçmen Sorunsalı¹⁸
Sosyolojik Açıdan Din ve Dini Gruplar¹⁹
Toplumsal Yapıda Öncü Çalışmalar: İsimler Kavramlar²⁰
Osmanlı Devleti’nde Toplumsal Tabakalaşma²¹
Modern Siyasal İdeolojiler (Siyaset Sosyolojisi)²²
Erzurum İli Okuma Kültürünün Ekonomik ve Sosyal Analizi²³
Sosyolojide Din Tartışmaları Sosyolojiden Hemen Önce Tanrısal Akıl Yerine
Doğal Akıl²⁴
Sanat Kavramı ve Sanatın Tarihsel Gelişimi (Sanat Sosyolojisi)²⁵

¹⁰ Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 2, C. 22, 2018, ss. 917-932.

¹¹ 13th International Congress on Social Studies With Recent Researches, Kasım 2020.

¹² 13th International Congress on Studies With Recent Research, Kasım 2020.

¹³ Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu, Ekim 2020.

¹⁴ 11th International Congress of Social Sciences With Current Research, Aralık 2019.

¹⁵ 11th International Congress of Social Sciences With Current Research, Aralık 2019.

¹⁶ International Conference on Social Sciences-Cappadocia, Nisan 2018.

¹⁷ International Conference on Social Sciences-Cappadocia, Nisan 2018.

¹⁸ Efe Akademi Yayıncılık, İstanbul 2020.

¹⁹ Akademisyen Yayınevi, Ankara 2019.

²⁰ Çizgi Yayınevi, Ankara 2019.

²¹ Açık öğretim Fakültesi Yayınları, Erzurum 2015, ss. 1-20.

²² Açık öğretim Fakültesi Yayınları, Erzurum 2015, ss. 1-24.

²³ İmaj Yayınevi, Ankara, 2017.

²⁴ Akademisyen Yayınevi, 2019.

²⁵ Atatürk Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayınları, Erzurum 2020, ss. 1-32.

1. DIŞ TENKİT

Öncelikle belirtmemiz gereken bir husus vardır ki o da bu kitabın ilk olarak 2017 yılında bir doktora tezi olarak kaleme alınmış olup isminin “Türk Sosyologlarının Osmanlı Toplum Yapısına Dair Görüşleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz” olduğudur. Bir yıl sonra kitap haline getirilen bu akademik çalışmanın ismi “Sosyolojik Açıdan Osmanlı Toplum Yapısı İsimler, Kavramlar” olarak değiştirilmiştir.

Tanıtımını yaptığımız bu kitap Türkçe kaleme alınmıştır. 13,5 X 21 cm ebatlarında bir kitap olarak okuyucuya sunulmuş olan Sosyolojik Açıdan Osmanlı Toplum Yapısı İsimler, Kavramlar 238 sayfa olup Gece Akademi’si yayınlarıncı basdırılmıştır. Aralık 2018 tarihinde yayınlanan eser enzo kağıda (kitap kağıdı) basımı yapılmış olup hem kapak hem de iç sayfalar saman kağıdı renginde dizayn edilmiştir. Lakin ön kapakta kitaba uygun bir resim kullanıldığını söylemek pek mümkün değildir.

Eserin kaliteli bir basımının yapılmadığı göze çarpan ilk unsurlardan biridir. Kolayca kopan sayfalar bize bu fikri vermektedir. Kitabın genel sayfa yapısı hakkında bilgi verecek olursak sol sayfaların üst kısmında sayfa numarası, kitap adı ve ne olduğu anlaşılamayan bir simge vardır. Sağ sayfaların en üst kısmında sayfa numarası, divit resmi ve yazarın adı yer almaktadır. Dipnotlar sayfa altına verilmiştir ve toplam olarak 408 adet dipnot kullanılmıştır. Ancak kenar boşluklarının düzenli olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Özellikle sayfaların bitiş noktaları ciddi farklılıklar göstermiştir.

Ön kapağın üst kısmında kitap adı, alt kısmında yazar adı ve yayın evinin ismi yer almaktadır. İlaveten sol kısmında bordo renginde dikey şekilde iki şerit vardır. Kitabın sırt kısmında yine aynı şekilde kitap adı (eksik şekilde), yazar adı ve yayın evinin simgesi bulunmaktadır. Kapağın arka kısmında en başta kitap ismi (eksik şekilde) yer alırken hemen altında bir paragraf kadar Osmanlı toplum yapısının genel değişimi ile ilgili çok kısa bilgi verilmiştir. En alt kısmında ise yayın evinin ismi ve sosyal medya erişim bilgileri ile barkod numarası verilmiştir.

Ön kapak sayfasından sonraki ilk sayfa neredeyse kapak sayfasının aynısı olarak konulmuş ve kitap, yazar ve yayınevi bilgileri mevcuttur. Daha sonra ise eserin yayına sunulması aşamasında emeği geçen kurumlar ve iletişim adresleri

ile ilgili bilgiler mevcuttur. Devamında ön kapaktan sonraki sayfanın aynısı gereksiz bir tekrar olarak yeniden kullanılmıştır.

Önsöz kısmında eserin Dr. Erdi Aksakal’ın doktora tezinin isim değişikliği ile bu halini aldığı ifade edilip iki sayfalık bir önsöz yazılmıştır. Önsöz kısmından sonra içindekiler tablosu bulunmaktadır. İçindekiler kısmından sonra 11-18 sayfalar arasında yer bulan giriş kısmı vardır.

Eser iki ana bölümden oluşmaktadır. Hem akademik bir çalışma hem de bir kitap kaleme alındığı düşünülürse bölümlerin çok geniş tutularak metot yanlışlığı yapıldığını ve bölümlerin biraz daha spesifikleştirilmesi gerektiğini ifade etmeliyim. Birinci bölüm 19-78 sayfalar, ikinci bölüm 85-190 sayfalar aralığında yer almaktadır. 206-225 arası sayfalar sonuç ve 226-238 arası sayfalar kaynakça kısmına ayrılmıştır.

Bölüm adlandırmaları ve ana başlıklar, büyük ve koyu harflerle ve sayfa üstüne ortalı olarak yazılmıştır. Alt başlıklar ise sadece baş harfleri büyük ve koyu olarak yazılıp sola yaslı hale getirilmiştir. İçindekiler tablosu ile başlıkların birbiri ile uyumlu olduğunu söylemek mümkündür.

Aksakal, giriş kısmında iki tane dipnot kullanırken birinci bölümde 133, ikinci bölümde 73 tane dipnot kullanmıştır. Eser ana bölümlerinden sonra, sonuç ve kaynakça kısmı ile nihayete erdirilmiştir. Dizin ve ekler kısmı yer almamaktadır. Akademik bir çalışmada böyle bir eksikliğin olması ciddi bir hatadır.

2. ÖZET

2.1. I. Bölüm

Dr. Erdi Aksakal’ın tetkikini yaptığımız bu eseri iki ana bölümden oluşmaktadır. Yazar tarafından *OSMANLI’DAN CUMHURİYET’E TÜRKİYE’NİN TOPLUMSAL YAPISI* olarak adlandırılan ilk bölüm 19-78 numaralı sayfa aralıklarını ihtiva etmektedir. Yazar, bölümün ilk satırlarında Osmanlı toplum dinamiklerinden ve devletin toplum yapısına karşı yaklaşımı ve izlediği politikalardan bahsetmiştir. Osmanlı toplumunun çok dilli ve dinli bir sisteme sahip olduğu ifade edilmiş, devletin merkezi bir anlayış izlediği ve sisteminin bozulmaması adına erklerin dengeli idare edildiği anlatılmıştır. Toprak mülkiyetinin devlette kalması, aristokrasi ve burjuva sınıfının oluşumunun engellenmesi gibi...

Türk ve Osmanlı halk tabakaları ile bu konudaki görüşler hakkında bilgi veren yazar, toplum yapısı ve mülkiyet arasında ilişki olduğunu ifade etmiştir. Eski Türklerde halk tabakası hakkında bilgi vermek isteyen Aksakal, Şerif Mardin'in bu konudaki görüşlerine yer vermiştir. Tepede bir han ya da aşiret reisinin olduğu, onun altında beylerin ve en alt kademede de halkın bulunduğu bir yapı anlatılmıştır. Soylu ve halk ayrımının yapıldığı ifade edilerek soylu sınıftan olmanın şartı akrabalık ve başarı olarak gösterilmiştir. Örnek olarak ise Göktürk yazıtlarında halk tabakasına "kara kamig budun-kara kemikli millet" denilmesi verilmiştir. İbrahim Kafesoğlu'nun kara ve ak ifadelerinden yola çıkarak yaptığı yorumlara yer verilmiş ve kara sözcüğünün alt tabakayı değil de yüksek seviyeyi işaret ettiği ve ak sözcüğünün ise az sayıda olan beylerin tanımlanması için kullanıldığı anlatılmıştır.

Eski Türk toplumlarındaki ve Osmanlı'daki toplumsal tabakanın karşılaştırmasına yer veren müellif, tabaka ayrımının Osmanlı'da yönetenler ve yönetilenler olarak daha net bir şekilde yapıldığını söylemiştir. Halil İnalçık'ın kul-yöneticiler ayrımından yola çıkılarak askeri sınıftan olan kişilerin verilen padişah beratı sayesinde dini veya hükümet yetkisine sahip olduğu ve ikinci grubun vergi veren, hükümet işlerine karışmayan reaya olduğu beyan edilmiştir.

Aksakal, Osmanlı toplumunda Hegelyan anlamda bir toplum yapısının olmadığını ifade etmiştir. Merkezi otoriteden bağımsız bir mülkiyet hakkının bulunmadığı bu sistemde loncalar, eşraf-ayan gibi unsurlar devletin sivil toplumu daha kolay kontrol etmesini temin etmiştir. Burada ifade edilmesi gereken bir nokta da devletin bazen kontrol etmekte zorlandığı tarikatların toplumsal yapı içerisinde sivil toplum kuruluşu olarak hareket etmesidir. Dini vasıfları ağır basan bu kuruluşların halkın ihtiyaçlarına göre teşkil edildiği hesap edilirse şehir merkezinde, kırsal bölgede ve göçebe gruplar arasında farklılık gösterdiği aşikardır. Vakıflar, ibadet, eğitim, sağlık ve ulaşım, köle azat etmek, dul kadınlara yardım etmek gibi toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamaya hizmet etmiştir.

Müellif, Osmanlı'da ticaretin serbest rekabet yerine karşılıklı denetim, yardımlaşma ve imtiyaza dayalı olduğunu ifade etmiştir. Esnaf teşkilatından ve dinamiklerinden bahseden yazar, lonca kültüründen ve hiyerarşik düzenden de kesitler sunmuştur. Burada pirlere, şeyhlerin ve kethüdaların görevleri çok kısa ifade edilerek Osmanlı ticari hayatı hakkında minimize edilmiş bilgiler verilmiştir.

Yazar, 27. sayfada Osmanlı toprak mülkiyeti hakkında kısa bir bilgi verme yolunu tercih etmiştir. Toprak mülkiyeti devletin elinde bulundurulması sosyal tabakalaşma istenilen şekilde dizayn edilmiştir. Osmanlı toprak düzeninin temeli olan miri arazi rejimi sayesinde fethedilen yerlerdeki tarıma elverişli arazilerin özel mülkiyet dışı tutularak kontrol altında tutulduğu anlatılmıştır.

Batı’daki ve Osmanlı’daki birey algısını karşılaştıran yazar, Orhan Türkođan’ın bu konudaki fert-toplum dengesine dayanan toplum modelini açıklamıştır. Bireyin bireyi sömürdüğü kapitalist yapının Osmanlı’da bulunmadığı ifade edilerek ekonomik sistemin İslami esaslara göre düzenlendiği belirtilmiştir. Devlet-devlet esası belirlenerek sosyalist bir model reddedilmiştir. Osmanlı toplum yapısını ifade eden en önemli noktalardan bir tanesi de halifelik sıfatı ile hükümdarın halkını bir emanet olarak görmesi ve halkının refahı için belirli sorumlulukları üstlenmesi olarak gösterilmiştir.

Osmanlı’da Yöneten-Yönetilen Ayrımı”, isimli başlıklarıma altında ise yönetenler ve yönetilenler gruplandırılarak ilgili birim altında bulunan görevli ve kişiler hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

“Osmanlı Toplumunda Yöneten-Yönetilen İlişkinde İlk Değişme; Ayanlar”, isimli başlık altında yazar, öncelikle sipahinin savaş döneminde devlete asker göndermek ve vergi toplamakla yükümlü olduğu bir yapı olan tımar sisteminin yerini iltizam sistemine bıraktığını izah etmiştir. Bu değişim ile birlikte ayanların taşra teşkilatında gittikçe önemli yere geldiğini belirten müellif, bu insanların kendilerine “halkın koruyucusu” sıfatını yakıştırdıklarını söylemiş ve merkezin halk üzerindeki otoritesinin zayıfladığını ifade etmiştir. Ayanlar ile burjuva karşılaştırması yapılmış ve ayanların feodallerden ayrı olarak iktisadi girişimlere dayanan bağımsız iktidar kaynaklarını geliştirme fırsatının olmadığı söylenmiştir.

“Toplumsal Yapıya İlişkin Görüşler”, isimli başlık altında Aksakal, öncelikle sosyoloji ve tarih bilimlerinin ortak ve farklı yönlerinin sosyolojik açıdan üzerinde durmuş ve bu bilim dallarının çalışma prosedürlerinden bahsetmiştir.

“Ümmetçi Toplum Yapısından Milletçi Toplum Yapısına”, isimli başlık altında yazar, geniş şekilde Ziya Gökalp’in kültür temelli milli devlet, milliyetçilik, Türklük ve sosyal yapı ile ilgili çalışmalarının toplum anlayışı üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir. Milliyetçi Osmanlı aydınlarınca İslam dini ve Türk vasfı toplumsal

olarak benimsetilmeye çalışılmıştır. Yazarın ifade ettiğine göre; Gökalp'in görüşü Osmanlı kültürünün Türk kültüründen ayrılması ve esas olan şeyin Türk kültürü olması gerektiği yönündendir. Osmanlı, medeniyetten uzaklaşmıştır ve kültür ise Türk milli kimliğinin bir değeridir. Yazarın ifade ettiğine göre; Ziya Gökalp, ananelerin örflerle uyuşmasından kurumların ortaya çıktığını düşünmekte ve bu kurumlar milli olma vasfını taşımaktadır.

“Asya Tipi Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplum Yapısı”, isimli başlık altında mülkiyetin müşterek veya devlete ait olduğu bu tip üretimin isim babasının Marx olduğunu ifade eden müellif, Osmanlı, İran ve Hindistan gibi doğu toplumlarında kullanıldığını dile getirmiştir. Böyle bir yapının Batı'da olması mülkiyet anlayışı farklılığından (feodalitede özel mülkiyet anlayışının varlığından) dolayı uygulanması pek mümkün olmamıştır. Yazar, mülkiyetin devlete ait olduğu bir anlayışın temelini iklim ve bölgesel şartlardan dolayı kanal ve suyu ile yapılan sulamanın Doğu toplumlarında çok önemli olmasına ve geniş arazilerden dolayı devlet otoritesinin şart olmasına bağlamaktadır. Merkez için biçilen en önemli görev kamu işlerinin (ulaştırma, sulama tesisi, silah, malzeme, erzak) yürütülmesi olmuştur. İlkel üretim biçimlerinden çıkışın simgesi olan Asya tipi üretim tarzı yazar için toplayıcılık ve avcılığın bir üst halidir.

Asya tipi üretimin toplulukların temel noktası olması görüşünün Marx tarafından benimsendiğini anlatan yazar, devlete meydan okuyacak güçlü bir sınıfın oluşmadığını ifade etmiştir. 51. sayfada bu üretim tarzının bazı özelliklerini sıralayan müellif, Türk sosyal bilimlerinde Asya tipi üretimin araştırılması için Atüt çalışmalarına vurgu yapmıştır. Siyasal olarak Asya tipi üretim düşüncesi yankı uyandırmış ve Rusya'da bu teori bir dönem yasaklanmıştır. Yazarın ifade ettiğine göre; Sencer Divitçioğlu da ATÜT araştırmalarının siyasi bağlantısı olduğuna inanmaktadır. Divitçioğlu, Osmanlı toplumunda sınıfların olmadığını ve yönetenlerin israfçı olduğunu ifade etmiştir. Yazar, Osmanlı tımar sistemi ile Avrupa'daki aristokratik yapıyı karşılaştırmış ve farklılıklarını ortaya koymuş, tımar sisteminin miri arazi rejimine dayandığını söyleyerek Asya tipi üretim tarzının benimsendiğini kanıtlamaya çalışmıştır. Tımar sistemi ve Asya tipi üretim arasındaki benzerliklere örnek vermek isteyen Aksakal, sınıf çatışmalarını, devletin yaptığı kamu görevlerini ve köy-şehirdeki iş bölümünü söylemiştir. Müellifin belirttiğine göre; Divitçioğlu, Osmanlı toplum yapısını feodalizm ile eşit görmemekte, Asya ve Doğu sistemi içerisinde değerlendirmektedir.

“Feodalizm ve Osmanlı Toplum Yapısına İlişkin Görüşler”, başlığı altında yazar, ilk olarak Avrupa serfi ve tımar reayasını karşılaştırmış ve köylülük açısından bir fark olmadığını ifade etmiştir. Müellif, daha sonra Batı feodalizmi üzerinde durmuştur. Başlık altındaki metnin sonlarına gelindiğinde ise çok kısa şekilde fief ve tımarın ortak noktası olduğundan bahsedilmiştir.

“Pre-kapitalist Yaklaşım ve Osmanlı Toplumu”, isimli başlık altında müellif, ilk olarak Doğan Avcıoğlu’nun görüşlerine yer vermiş ve Osmanlı toplumunun pre-kapitalist yapıya uygun olduğunu ama Asya tipi üretim veya feodalizme uygun olmadığını söylemiştir. Tımarın ortaya çıkış koşullarından bahsedilmiş ve ihtiyaçlardan dolayı ortaya çıktığı belirtilmiştir. Tımar sisteminin menşei ile ilgili görüşlere kısaca yer veren müellif, sistemin prosedür yönleri ile tevcihi ve geri alınması usulleri hakkında bilgi vermiştir.

Tarihçilerin Türkiye’nin Toplum Yapısına Yönelik Yaklaşımları, isimli başlık altında yazar birincisi Osmanlı’nın Batı Avrupa’daki gibi toplumsal bir gelişim sağladığına yönelik ve ikincisi Batı’dan farklı olarak kendine özgü toplumsal yapı belirlediğine dair iki görüşten bahsetmiştir. Her iki görüşü de destekleyen yazarların fikirlerine yer verilmiş ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu başlığın sonunda ise Osmanlı’nın kendine ait nitelikleri olduğunu savunan fikir sahiplerinin düşünceleri maddeler halinde sıralanarak bilgi verilmiştir.

2.2. II. Bölüm

TÜRK SOSYOLOJİSİNDE OSMANLI-TÜRK TOPLUM YAPISI TARTIŞMALARI, isimli ana başlık altında müellif, bu konu hakkında farklı yazar ve düşünürlerin görüşlerine yer vermiştir.

İlk olarak Behice Boran’ın fikirlerine yer verilmiştir. “Behice Boran’da Sosyoloji ve Sosyal Bilim Kavramı”, isimli başlık altında yazar, ilk olarak sosyolojinin Türk tarihindeki yerine ve çıkış zamanına temas etmiştir. Daha sonra Batı’da sosyolojinin oluşum dinamiklerine değinen müellif, Fransız ve Alman olmak üzere iki farklı ekolden bahsetmiştir. Türkiye’de sosyolojinin kurumsallaşması açısından Durkheim ekolünü benimseyen, siyasal başarısından dolayı Türk sosyolojisinin babası olarak kabul gören Ziya Gökalp ekolünün ve Fransız Le Play okulunun etkisini taşıyan Prens Sebahattin etkisinin üzerinde durulmuştur. Prens Sebahattin, özel mülkiyet anlayışının liberal kişiliği de geliştireceğini savunmuştur.

A.B.D’de eğitimini tamamlayıp Amerikan sosyolojisini Türkiye’ye taşıyan Behice Boran, Comte-Durkheim etkisi ile şekillenen sosyoloji ekolü ile tanışmıştır. Aksakal’ın ifade ettiğine göre; Boran ve Ankara sosyolojisi ekibi felsefeden sanata, sanayiden köye birçok alanı ülke gelişimi açısından ele almıştır. Boran’ın toplumun yönlendirilebileceği kanısında olduğunu ifade eden müellif, Ankara sosyolojisi grubunun milli ilim anlayışını reddederek bilimde evrenselliği kabul ettiğini söylemiştir. Yazarın anlattığına göre; Boran, insan toplumlarının incelenmesinde insan-doğa ilişkisinden yola çıkılması gerektiğini düşünmektedir. Marksist sosyologlardan etkilenmiş olan Boran, insanı diğer canlılardan ayıran unsurun teknoloji olduğunu ifade eder.

“Boran’ın Toplumsal Yapı Anlayışı”, isimli başlık altında yazar, öncelikle Boran’ın toplumsal yapı anlayışından bahsetmiştir ve bu anlayışın da fonksiyonel kurumlar birliği olduğunu ifade etmiştir. Toplumsal analizlerde metodolojiden yola çıkan Boran, olayların bilime uygunluk veya aykırılık tartışmalarının tek başına doğru ve yeterli olmadığını düşünmektedir. İş bölümüne inanan Boran, Marksist bir anlayış benimsemiştir.

“Boran’ın Türkiye’nin Toplum Yapısına Dair Görüşleri Üzerine Bir Analiz”, isimli başlık altında Aksakal, ilk önce Boran’ın Osmanlı toplum yapısına dair görüşlerini Türkiye’nin içinde bulunduğu geri kalmışlık faktörünü de hesaba katarak açıkladığını bildirmiştir. Boran, Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra Cumhuriyet’e geçişin devamlı, modernleşme, batıcılık, ilericilik veya gericilik gibi kavramlarla açıklamanın yanlışlığı üzerinde durmuştur. Her toplumun kendine has özellikler taşıdığı ve bu özellikler çerçevesinde şekillendiğine inanan Boran, Osmanlı toplumunun da Batı ile benzerlikler göstermesine karşın tamamen benzer olmadığı fikrini taşımaktadır. Osmanlı toplumunun feodal olduğu fikri üzerinde duran Boran, toprak mülkiyeti ve rant analizleri açısından bir değerlendirmede bulunmaktadır. Batı’nın feodal tipi mahalli iken Osmanlı’nınki merkezidir. Batı, feodalizmden kapitalizme geçerken Osmanlı’da feodalite devam etmekteydi ve Osmanlı Batı toplumlarının gözünde hammaddeler kaynağı ve mamul eşya pazarı haline gelmiştir. Osmanlı’da bir batılılaşma çabası olduğu zamanda Batı kapitalizme geçmeye çalışıyordu. Boran, Osmanlı’nın yapısal özelliklerini sınıf temelinde açıklamaya çalışmış ve imparatorluktan Cumhuriyet’e geçişin iki yönünü savunmuştur. Burada vurgulanan Kurtuluş Savaşı’nın bir burjuva ihtilali vasfı taşıması ve antiemperyalist bir mücadele olmasıdır.

Toplumsal bakış açısı olarak görüşüne yer verilen bir diğer fikir adamı Niyazi Berkes'tir. “Berkes ve Düşünce Dünyası”, isimli başlık altında müellif, Ankara sosyolojisi grubunun bir üyesi olduğunu ifade ettiği Niyazi Berkes'in Türk toplumunun siyasal, sosyal ve ekonomik yapısına ilişkin analizler yaptığını değinmiştir. Berkes'in Amerika'da aldığı eğitime değinen Aksakal, Berkes'in Osmanlı toplum yapısını çok temelli bir yapıda ele aldığını söylemiştir.

“Berkes'in Laiklik ve Çağdaşlaşma Kavramları İle Toplumsal Yapı Anlayışı”, isimli başlık altında yazar, öncelikle Berkes'in son 200 yıllık dönemdeki Türk toplum yapısı üzerindeki değişimler üzerinde yoğunlaştığını ifade etmiştir. Osmanlı devlet anlayışında temel unsurlardan biri olan nizam-ı alem düşüncesi ve bir noktadan sonra Batı ile ilişki kurma zorunluluğunun ortaya çıkması durumu arasında karşılaştırılmalı bir değerlendirmede bulunulmuştur. Yazar, daha sonra Niyazi Berkes'in laiklik ve secularizm anlayışının toplum tarafından kabul ve etkileri üzerine Berkes'in görüşlerine yer vermiştir. Ancak daha sonra asıl olan şeyin din-devlet ayrımı olduğu kanaatinden bahseder. “Laiklik” ve “secularizm” kavramlarını Cumhuriyet öncesi ve Osmanlı gerileme döneminde arayan Berkes, Osmanlı ve Batı anlayışında bağlantı kurmaya çalışmıştır. Yazarın ifade ettiğine göre; Berkes, toplumun öncelikle ulusçu ve gelenek dışı olması gerektiğine inanmaktadır. Ancak yazar, Osmanlı'nın klasik düzeninden, millet sisteminden, saltanat ve hilafet özelliklerinden Cumhuriyet sonrasına taşıdıklarımıza bakılarak Berkes'in amacının geleneksel düzen oluşturmak olduğunu söylemiştir.

“Doğu Despotizmi ve Osmanlı Toplum Yapısı Üzerine Bir Analiz”, isimli başlık altında yazar, öncelikle Berkes'in Avrupa ve Doğu ülkeleri toplumsal yapıları ile değişimleri arasındaki değerlendirmeleri hakkında bahislerde bulunmuştur. Ona göre; Doğu toplum ve devlet modellerinin yönetim şekilleri doğu despotizmidir. Despot, bir kul kitlesi geliştirerek bu grubu köksüz, geleneksiz ve yabancı kavimlerden teşkil etmektedir. Doğu devletlerinin siyasi despot yapısını kökleri havada, dalları ve yaprakları yerde olan Tuba ağacına benzetmiştir. Devletin toplumdan kopuk olduğu bu yapıda hükümdara kul olacak kişiler kölelerden, köylülerden, dağlık ve geri kalmış bölgelerden temin edilirdi. Ayrıca yazarın ifade ettiğine göre; Berkes'in üzerinde durduğu noktalardan biri de Doğu toplumlarında düzene karşı olan her şey ihtilal olarak değerlendirilmektedir. Osmanlı toplum yapısının kendine özgü nitelikleri vardır ve özellikle klasik dönem Osmanlı toplum yapısını Avrupa toplum yapısına benzetmek doğru değildir.

Berkes'e göre; despot devlet anlayışının temsil edildiği birinci dönemden sonra kapıkullarının olduğu ikinci despotizm dönemine geçilmiştir. Üçüncü dönemde devlet kurumlarında iç çatışmalar var iken dördüncü dönemde ise bu iç çatışmalara çözüm olarak eski sistemin getirilme çabalarından dolayı yaşanan bocalamadan bahsetmiştir. Osmanlı Devleti, tam anlamı ile müessesleşmiş bir devlet değildir. Berkes'e göre; tabaka tabaka olan heterojen bir toplum yapısı mevcuttur ve bürokrat ihtiyacı devşirilen insan gücü ile temin edilmiştir. Genel kabulün aksine Osmanlı Devleti, çok dinli yapısından dolayı teokratik bir devlet değildir. Bu çok dinli yapı millet sistemini teşkil etmiştir. En kısa ve temel şekilde Osmanlı toplum yapısı Batı Avrupa din ve siyasetinden farklı kendi sistemi içinde Doğu despotizmi ile Sünni Halifelğe dayalıdır.

Yazarın konu ile ilgili olarak görüşlerine yer verdiği diğer bir isim Şerif Mardin olmuştur. "Mardin ve Sosyal Bilim Anlayışı", isimli başlık altında yazar, Şerif Mardin'in Türk sosyolojisi üzerindeki etki ve önemine (özellikle bilimsel duruşuna) vurgu yapmıştır. Yazarın ifade ettiğine göre; Mardin, yöneten-yönetilen perspektifinden konuya bakarak siyasi, kültürel ekonomik ekseninde değerlendirmeler yapmış ve merkez-çevre (sultan ve sarayın etrafında toplananlar merkez; köylüler ise çevre) bağlamında Osmanlı yöneticilerinin halkı kontrol çabasına giriştiğini ifade etmiştir. Vergiyi toplayanlar ve ödeyenler olarak bir ayrım meydana gelmiştir. Patrimonyalizmin egemen olduğu bir anlayışta sivil toplum kuruluşlarının etkin olmadığını söylemiş ve Osmanlı'da da bu eksikliğin belli ölçüde hissedildiğinden bahsetmiştir. Daha sonra Tanzimat döneminde yaşanan ikili oluşumlar hakkında bazı mülahazalar yapılmıştır.

"19. Yüzyıl Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Yapının Değişim Yönü ve Patrimonyal Bürokrasiyi Besleyen Merkez ve Çevre İlişkisi", isimli başlık altında yazar, ilk olarak Tanzimat Dönemi değişimlerinden bahsetmiş ve daha sonra 1800'ler itibarıyla Osmanlı bürokrasisinin padişaha veya mirasa dayanmak yerine akılcı bürokrasiye doğru yöneldiğini ifade etmiştir.

"Türkiye'de Toplumsal Yapının Siyasal-İdeolojik Kodları; Yeni Osmanlılardan Jön Türklere", isimli başlık altında yazar, Osmanlı Devleti'nde artan Batı etkisine, Tanzimat ile artan merkezi uygulamalara ve 1860'larda meydana gelen yeni oluşumlarla ilgili tartışmalara yer vermiştir. Kırım Savaşı'ndan sonra azınlık hakları ile ilgili bazı değişimler olduğu ifade edilip millet-i hakime anlayışının kaybolması anlatılmıştır.

Yazar, haberleşme araçlarının (özellikle gazetelerin) toplumu yönlendirme konusunda etkisinden bahsetmiştir. Tercüman-ı Ahval gibi gazeteler, kiraathanelerde halkı bilgilendirmek gibi bir vasfı icra etmiştir. Gazetelerin kolay kapatılabilmesi durumu “Meslek” gibi gizli örgütlerin teşkiline sebep olmuştur. Şinasi, Süleyman Nazif, Ali Suavi ve özellikle Namık Kemal ile birlikte özgürlük duygusunun yerleşmesi ve yayılması konusuna değinilmiştir.

Aksakal, Şerif Mardin’in Yeni Osmanlıların İslamiyet teorileri yanında vatan, meşrutiyet, özgürlük, adalet, müzakere gibi kavramları da kullandığını söylemiştir. Jön Türkler, Yeni Osmanlılara göre özgürlük gibi kavramlara daha sosyal bir nitelik kazandırmıştır ama Yeni Osmanlılar’dan daha derinlikli düşüncelere sahip değillerdir. Mardin, Jön Türklerin muhafazakar nitelikte olduğunu ifade etmektedir. Onlar doktor olarak yetiştikleri için devlet işlerini de hasta-doktor ilişkisine benzetmişlerdir. Yeniçeri gibi bazı unsurlar, toplumun tasavvuf geleneğini kazanmasında etkili olmuştur.

Osmanlı toplum yapısı ile ilgili görüşlerine yer verilen bir diğer fikir insanı Cahit Tanyol’dur. Yazar, öncelikle Tanyol’un hayat hikayesine, eğitim serüvenine ve eserlerine yer vermiştir. “Tanyol’un Sosyolojiye Bakışı”, isimli başlık altında yazar, Cumhuriyet Dönemi’nde yaşanan önemli olayların Tanyol’un sosyoloji bakış açısını da belirlediğini ifade etmiştir. Tanyol’un tek bir sosyoloji bakış açısı olmadığı ifade edilip Türk toplumunun diğer toplumlardan farklı özellikleri olduğu anlatılmıştır. Tarihe sosyoloji penceresinden bakmanın faydalı olacağı kanaatindedir. Tanyol’un sosyolojiye bakış açısı 1940-1960 arası ve 1960 sonrası olarak ayrılmıştır.

Müellifin anlattığına göre, 1940 ve 1960 arası dönemde Tanyol’un sosyoloji görüşünü belirleyen en önemli kişiler Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin olmuştur. Tanyol’a göre; Tanzimat’tan itibaren toplumumuz Avrupalı olmayı tercih etmemiş, Avrupalı gibi görünme telaşını yaşamıştır. 1960’lardan itibaren Tanyol, Gökalp sosyolojisinden uzaklaşmaktadır. 1950 ve 1960’lı yıllardan itibaren Amerikan sosyolojisinin uygulamaları, Tanyolu da etkilemiştir ve kendisi köy monografileri çalışmalarına yoğunlaşmıştır.

1960 ve sonrası dönemde Cahit Tanyol, yazarın ifade ettiğine göre, Marksist metodoloji ve sosyoloji anlayışını benimsemiştir. Gökalp ve Prens Sabahattin görüşünden ayrılarak bilimsel sosyalizmi benimsemiştir. 1960-1970 arası dönemde yaşanan askeri ihtilal Tanyol’un görüşlerinde köklü değişikliğe sebep

olmuştur. Burada askerlerin devlet yönetme konusunda Atatürk'ten itibaren sabit bir tavrı olduğu ve bu durumun da bakış açısını etkilediği ifade edilmiştir. Yazarın ifade ettiğine göre; Tanyol'u en fazla etkileyen kişilerden biri de Weber olmuştur ve Weber'in devlet ile bürokrasi hakkındaki düşüncelerinin toplumumuz için gerekli olduğunu kabul etmektedir. Tanyol'un din alanı genişledikçe sömürü potansiyelinin artacağı kanaatinde olduğu belirtilmiştir. Dini kullananlar ile mücadelenin laik için temel olduğu kanısındadır.

“Cahit Tanyol'un Türkiye'nin Tarihsel ve Toplumsal Yapısı Düşünceleri Üzerine Bir Analiz”, isimli başlık altında yazar, Tanyol'un Osmanlı toplum yapısının hangi materyaller üzerinde değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin görüşlerini açıklamıştır. Türk toplumunda Batı'daki gibi işçi-patron ayrımının olmadığı ifade edilip zengin-fakir ayrımının olmaması Türk ve Batı toplumlarının aynı süreçten geçmediğinin kanıtı olarak gösterilmiştir. II. Mahmut'tan itibaren temelsiz batılılaşma hedefinin ve emperyalizmin devleti çürüttüğü kanaatindedir. Aksakal'ın ifadesine göre; Tanyol, sınıfsız devlet ve sosyalist toplum modelinin Kur'ân'ın adalet anlayışına uygun olduğuna inanmaktadır. Sosyalizmin Allah'ın vaat ettiği cennet olduğunu düşünen fikir insanı, Türkiye'de burjuvazinin ve işçi sınıfının olmadığını da düşünmektedir.

Osmanlı toplum yapısı hakkında görüşlerine yer verilen bir diğer fikir insanı Baykan Sezer'dir. Aksakal, ilk önce Sezer'in hayat hikayesi, aldığı eğitim ve eserleri ile ilgili bilgi vermiştir.

“Sezer'in Sosyoloji Yaklaşımı”, isimli başlık altında yazar, Sezer'in “toplum sorunlarının açıklanması ve çözülmesi, deneylerin toplama” şeklindeki sosyoloji tanımına yer vermiştir. Sosyoloji, çok uzun yıllardır insanların uğraştığı problemleri konu almasından dolayı eski, ele aldığı konuları işleyiş biçimindeki yeniliklerden dolayı yeni bir bilim dalı olarak ifade edilmiştir. Sezer için sosyolojinin anlaşılması adına 1800'ler Avrupası incelenmelidir.

“Doğu-Batı Çatışma Kuramı ile Türk Sosyolojisi ve Türk Toplumunu Üzerine Düşünceler”, isimli başlık altında yazar, Türk toplumunun kendine has özelliklerinden dolayı Sezer'in Doğu-Batı sosyolojisi ayrımını yaptığını değinmiştir. Türk sosyolojisinden bahsetmek için Türk gelenek ve göreneklerinden yararlanmak gereğine ve sorunların bütüncül felsefe ile değerlendirilip sonuca

varılması gerektiğine değinilmiştir. Doğu ile Batı toplumlarının ayrışma nedenleri üzerinde durulmuş ve temel olarak iki fark üzerinde değerlendirme yapılmıştır. Yazar, Türk sosyolojisini izah için birincisi meseleye Batı eksenli bakılan ve ikincisi Türk toplumunun değerleri gözünden bakılan iki temel görüşün varlığından bahseder. Ama Baykan Sezer, üçüncü bir yolun varlığını ifade etmektedir. Üçüncü yol adına Sezer, Türkiye’nin kendine has nitelikleri olduğu ve bu bağlamda ona göre değerlendirme kriterleri olması gerektiğini düşünmektedir. Yazarın ifadesine göre; Sezer, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde merkezin zayıflaması ile köylerde feodal bir yapının oluştuğuna inanmamaktadır ve Asya tipi bir üretim tarzını da reddetmektedir.

“Türk Toplum Yapısını Açıklayacak Üçüncü Bir Yol Mümkün mü?”, isimli başlık altında yazar, Baykan Sezer’in Türk toplum yapısını Batı faktörleri ile açıklamanın doğru olmadığına vurgu yaptığını belirtmiştir. Sezer için esas olan Türk niteliğinden yola çıkıp yeni kavramlar oluşturmak ve meselelere bu perspektif ile bakmaktır. Türk tarihine yoğunlaşıp iki temel değişim üzerinde durulmuştur. Bunlardan birincisi, Anadolu’nun Türkleşmesi diğeri de Osmanlı’nın batılılaşma çabasıdır. Anadolu’nun Türkleşmesi’nde bir kültürden diğerine geçildiğini düşünen Sezer, yerleşik kültürde Türklerin pek çok özelliklerini kaybettiğini ama Anadolu’daki Türklerde böyle bir durum olmadığını söylemiştir. Türklerin kimliklerini koruması ve Haçlı Seferleri kendilerini farklı konuma taşımıştır. Sezer, Osmanlı Devleti’nin emperyal niteliğinin olmadığını ve sömürü düzeninin bulunmadığını ifade etmiştir.

Yazarın ifade ettiğine göre; Baykan Sezer, batıcılışma çabasında hatanın Batı’nın dünya egemenliğine girdikten sonra Batı’ya yaranma çabasında olduğunu ifade etmiştir. Cumhuriyet batıcılışmasında ise esas problem inkar üzerine kurulu bir yapının olmasıdır. Sezer, batıcılışmanın Türk toplumunu geri götürdüğü kanaatindedir.

“Osmanlı Toplum Yapısına Özgün Örgütlenme Modeli”, isimli başlık altında yazar, öncelikle bozkır kültürünün Türk yaşam tarzı üzerindeki etkileri ile ilgili bazı mülahazalarda bulunmuştur. Osmanlı Devleti kuruluşunun göçebe unsurlardan teşekkül ettiği yönünde görüşlere yer verilmiştir. Oğuzların Anadolu’ya göçleri ve Selçuklu’nun kuruluşu, Moğol istilası altında Türk-İslam gaza anlayışının farklı boyut kazanması ve Denizli-Antalya-Bursa’nın uluslararası pazar haline gelmesi ile

dünya ticaretinde Türk etkisinin artması beraberinde toplumsal yapı olarak ciddi değişimleri de getirmiştir.

Yazar, fetih ve göç politikası ekseninde alınan yerlere liderlerin adlarının verildiğini (Saruhan-ili, Menteşe-ili gibi) anlatmıştır. Daha sonra fethedilen yerlere bazen zorla göçlerin yaptırıldığı bazen de ailelerin teşvik edilerek yer değiştirmelerin yaptırıldığı ve bu durumun da demografik yapıyı etkilediği ifade edilmiştir.

Yazar, daha sonra ekonomik, askeri ve toplumsal bir yapı olan tımar sistemi üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Tımar sisteminin kökeni için iktâ sisteminden alındığı ve Bizans pronoiasından alındığı şeklinde iki görüşe yer veren yazar, Arap-Sasani etkisi faktörünü açıklama gereksinimi duymamıştır. Daha sonra tımarın ekonomik, askeri ve toplumsal huzur açısından önemine vurgu yapan Aksakal, bu yapının gerekliliğinden bahsetmiştir.

“Osmanlı Tipi Bir Üretim ve Sistemden Bahsetmek Mümkün mü?”, isimli başlık altında yazar, öncelikle tımar sistemini zaruri kılan şeyler olan ekonominin tarıma dayanması, ulaşım sistemlerinin gelişmemesi ve para ekonomisinin olmaması gibi etkenler üzerinde durmuştur. Bu durum yazarın da ifade ettiği gibi çevre koşullarının Osmanlı devlet ve toplum yapısını nasıl etkilediğini göstermektedir.

Daha sonra Osmanlı toplum yapısı klasik dönem ve yenileşme/Batılılaşma olarak ikiye ayrılmıştır. Klasik dönem Osmanlı toplumunun İslam ve Bizans kültürü ekseninde şekillendiği ifade edilmiştir. Osmanlı iktisadi hayatının en temel görüşlerinden biri olan iaşecilik (ülke içinde mal ve hizmet arzının mümkün olduğu kadar bol, kaliteli ve ucuz olması felsefesi) açıklanarak devletin halkın ihtiyaçlarının karşılanması açısından ne kadar hassas olduğu belirtilmiştir. Osmanlı iktisadi hayatı içindeki mihenk taşlarından biri olan ve günden güne devlet hazinesinin artırılması anlayışı olarak kabul edilen gelircilik felsefesinin izahı yapılmıştır. Bir diğer önemli yapı taşı olarak herhangi bir değişime karşı direnç gösterilen gelenekçilik anlayışı anlatılmıştır.

Müellif, özellikle Osmanlı'nın kuruluş ve yükseliş döneminde sosyal refah ile adalet kavramının iç içe geçtiğini belirtmiştir. Ahi teşkilatının da ekonomik hayattaki etkisinden dolayı Batı'da yaşanan burjuvazi mücadelenin Osmanlı

Devleti’nde görülmediği belirtilmiştir. Devletin geliri eşit paylaştığı açık iken yine devlet halktan da görevlerini eksiksiz yerine getirmesini istemiştir. Padişahın, halkını Allah’ın bir emaneti olarak gördüğünü ifade eden yazar, Osmanlı toplum yapısındaki İslami anlayışa da dikkat çekmektedir. Osmanlı toplum yapısındaki kendine özlülük kavramının içindeki en önemli unsurlardan biri olarak İslamiyet’in olduğu belirtilip malın ve mülkün Allah yolunda harcanması felsefesinin de toplumsal açıdan önemine dikkat çekilmiştir.

Müellif, daha sonra padişahın Allah’ın gölgesi sıfatından yola çıkarak hükümdarın toplum üzerindeki egemenliğini vurgulamıştır ve bu durumun da beraberinde padişaha inanma ve itaati de sağladığını dile getirmiştir. Hükümdarın bu kadar kutsiyet arz etmesi yazarca Osmanlı Devleti’nde eleştiri kültürünün gelişmemesinin bir nedenidir. Devlet içerisindeki kâdir-i mutlak inancının (Tanrı’nın ve hükümdarın emirlerinin sorgusuz yerine getirilmesi) toplum yapısında ekonomiden siyasete tüm kurumlarda aşırı derecede etkin olduğu ifade edilmiştir.

Yazar, kitabın son satırlarında tekrardan tımar sistemi üzerine yoğunlaşmış, yetkililerin bu sistem sayesinde ekonomik alana müdahale edebildiklerini söylemiştir. Burada esas amacın kâr değil halk ihtiyaçlarının ucuz ve bol şekilde karşılanması olduğu belirtilmiştir. Rekabet esası olmadığı için de toplumsal sınıflaşmanın ve çatışmanın meydana gelmediği vurgulanmıştır. Türk-İslam geleneğine uygun şekilde sömürünün reddedildiği ve ahlâk kurallarının kârdan ön planda tutulduğu bir yapı karşımız çıkmaktadır.

2.3. Sonuç

Yazar, sonuç bölümünde öncelikle Osmanlı Devleti’nde yer alan nizâm-ı alem ilkesinden bahsetmiş ve padişahın bu prensip çerçevesinden bakılarak Allah’ın yeryüzündeki gölgesi olarak görmesinden söz etmiştir. Bu bakış açısı kâdr-i mutlak görüşünün yerleşmesinde önemli olmuştur. Devlet, halkına emanet olarak bakmakta kendine en önemli görev olarak halkının mutluluğunu edinmiştir.

Daha sonra yazar, cemaat ve mezhep esasına dayanan millet sisteminin Cumhuriyet ile birlikte yerini vatandaşlık esasına bıraktığını ifade etmiştir. Toplum için doğru olanı bilen otorite devlet ve millet arasında aşılmaz bir setin çekilmesine neden olmuştur. Tarikat ve cemaatlerin Osmanlı’da kimlik vermek gibi bir

niteliklerinin olduğu ifade edilmiştir. Osmanlı toplum yapısında inancın ne kadar baskın olduğu ifade edilmiştir. Yazarın ifadesine göre; tebaa Allah'ın cisimleşmiş hali ve gölgesi kabul ettikleri padişahın otoritesine koşulsuz itaat etmiştir.

Müellif, artık son paragrafında Osmanlı tipi üretim tarzının var olduğunu ve toplumsal yapı esasında önemli bir yeri olduğunu söylemektedir.

3. İÇ TENKİT

Öncelikle belirtmemiz gereken bir husus vardır ki o da bu kitabın ilk olarak 2017 yılında bir doktora tezi olarak kaleme alınmış olup isminin “Türk Sosyologlarının Osmanlı Toplum Yapısına Dair Görüşleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz” olduğudur. Bir yıl sonra kitap haline getirilen bu akademik çalışmanın ismi “Sosyolojik Açıdan Osmanlı Toplum Yapısı İsimler, Kavramlar” olarak değiştirilmiştir. Ancak ifade etmek gerekir ki kitabın içeriği ile başlığı uyumlu olmamıştır. Bunun nedeni ise kitabı eline alan bir kişinin isminden dolayı doğal olarak Osmanlı toplumu ağırlıklı ve toplumu ilgilendiren kavramlar üzerine inşaa edilmiş bir eser bekleyecektir. Ancak kitabın içeriği farklı kurgulanmıştır. Eserin bir kısmı Osmanlı toplum yapısını ilgilendirir iken genel kısmı kitap başlığına hizmet etmemektedir. Bazı yazarların sosyolojik görüşlerine yer verilmiştir. Ancak bu kişilerin Osmanlı toplum yapısı ile ilgili görüşleri sınırlı tutulmuştur. Düzenli akış sağlanamadığı gibi konular sürekli olarak aynı şekilde-farklı yerlerde tekrar ettirilmiştir. Bu durum ile ilgili örnek verecek olursak; 19. sayfada toplum anlayışından bahsedilirken 20. sayfada halk tabakalarından, 21. sayfada hükümdar olabilme hakkından, 25. sayfada ticari hayattan, 26. sayfada tekrar toplum tabakalaşmasından, 27. sayfada Osmanlı toprak mülkiyetinden bahsedilmektedir.

Kitabın isim harfleri tamamen büyük ve koyu harflerle saman kağıdı renginde sayfa üzerine yazılmıştır. Bir eser kaleme alınır iken konu, zaman ve mekân sınırlamasının getirilmesi meselenin işlenişinin sağlığı açısından kıymetlidir. Ancak bu kitap hazırlanırken herhangi bir konu, zaman ve mekân sınırlamasına tabii tutulmamıştır. Bu da işlenen konuların çok geniş görünümlü lakin yüzeysel kalmasına neden olmuştur.

Aralık 2018 tarihinde yayımlanan bu eser ikinci kalite hamura basımı yapılmış olup hem karton kapak hem de iç sayfalar saman kağıdı renginde dizayn edilmiştir. Ön kapakta kitaba uygun bir resim kullanıldığını söylemek pek mümkün

değildir. Kitabın kapak sayfasında ne olduğu çok belirgin olmayan ama işleme tarzı bir işçiliğin resminin konulduğu görülmektedir. Ancak bu resmin kitap ve içeriği ile bırakın uyumlu olmasını ne olduğu dahi tam olarak anlaşılamamaktadır.

Eserin kaliteli bir basımının yapılmadığı göze çarpan ilk unsurlardan biridir. Kolayca kopan sayfalar bize bu fikri vermektedir. Kitabın genel sayfa yapısı hakkında bilgi verecek olursak sol sayfaların üst kısmında sayfa numarası, kitap adı ve ne olduğu anlaşılamayan bir simge vardır. Sağ sayfaların en üst kısmında sayfa numarası, divit resmi ve yazarın adı yer almaktadır. Ancak kenar boşluklarının düzenli olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Özellikle sayfaların bitiş noktaları ciddi farklılıklar göstermiştir.

Önsöz kısmında eserin Dr. Erdi Aksakal’ın doktora tezinin isim değişikliği ile bu halini aldığı ifade edilmiştir. Sonrasında ise Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi toplum anlayışı fikrinin değişim safhaları hakkında kısaca bilgi verilip bu konuda çalışması bulunan kişilerin isimleri zikredilmiştir. Müellifin danışmanına teşekkürleri ile kitabın bu safhası da nihayete erdirilmiştir. Bizi karşılayan bir diğer unsur içindekiler tablosudur. Ancak ciddi bir eksiklik göze çarpmaktadır ki bu da kısaltmalar kısmının eksik bırakılmasıdır.

Önsöz kısmından sonra içindekiler tablosu yer almaktadır. İçindekiler tablosunda yazar tarafından önsöz de dahil olmak üzere tüm konular Latin sayı ve rakamlarla numaralandırılmıştır. Kitaptaki ana konuların başlıklarının tüm harfleri büyük harfle diğer başlıkların sadece baş harfleri büyük harfle yazılmıştır. Numaralandırma işleminin yapılmasından dolayı bir başlık sistematığının olduğunu söyleyebiliriz. Ancak istenilen akademik düzeyde değildir.

İçindekiler kısmından sonra 11-18 numaralı sayfa aralıklarında bulunan giriş kısmı okuyucuyu karşılamaktadır. Yazar, burada okuyucu için bir ön hazırlık bağlamında eser içerisinde anlattığı bilgiler ile ilgili çok yüzeysel açıklamalar yapmıştır. Okuyucunun ön bilgilendirilmesi açısından kıymetli olan bu kısım göreceli olarak başarılı sayılabilir. Giriş kısmından sonra yazar birinci bölüm ile eserine başlamaktadır.

Eserin oluşturulma aşamasında gözden kaçan veya herhangi bir sebepten ötürü konulmayan kısaltmalar tablosu ciddi bir eksiklik olarak dikkatleri çekmektedir. Çünkü; bu şekilde okunan metin içerisinde geçen kısaltmalar

ne kısaltmalar tablosunda ne de metin içinde açıklanmadığı için belirsiz kalabilmektedir. ATÜT gibi.

Eserin kaleme alınma esnasında 408 adet dipnot atılmıştır. Bir kitap yazıldığı göz önünde bulundurulur ise bu referans sayısının az olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü; birçok sayfa referans gösterilmeden ya da tek referans ile kaleme alınmıştır. Eğer gerektiği şekilde referans gösterilerek bir çalışma yapılırsa idi bu dipnot sayısı daha fazla olacaktı. Ancak burada ifade edilmesi gereken en önemli husus referans sayısının azlığından ziyade bilimsel bir çalışmada olması icap eden tutarlılık ilkesinin çiğnenmesidir. Yapılan atıflar şekil açısından sürekli olarak değişiklik göstermektedir, eksik veya yanlış yöntemlerle gösterilmiştir. Bu konuda şu örnekleri verebiliriz.

1. Gösterilen kaynaklarda sayfa sayısı ifade edilirken “s.” veya “S.” gibi kısaltmalar birçok yerde kullanılmamış iken 55. sayfada yer alan 72 numaralı referansta bu duruma bir örnek vardır. Diğer örnekler²⁶...
2. Atıf yapılan kaynağın cilt numarası ifade edilirken “c.” veya “C.” şeklinde kısaltmalar çoğunlukla kullanılmaz iken 79. sayfadaki 124 ve 81. sayfadaki 129 numaralı referansta “C.” şeklinde kısaltma ile gösterilmiştir.
3. 114. sayfadaki 199 numaralı ve 179. sayfadaki 354 numaralı referansların yazı puntoları diğerlerinden daha küçük, 143. sayfadaki 285 numaralı referansın puntosu daha büyük seçilmiştir. Ve 285. referans tamamlanmayıp düzensiz bir şekilde 144. sayfaya devam ettirilip hizasız bir atıf olmuştur.
4. 177. sayfadaki 347 ve 348 numaralı referanslarda ise İstanbul Üniversitesi kısaltma olarak verilmeye çalışılmıştır. Ancak bu “İstanbul, Ü” şeklinde pek anlamlı olmayan bir kısaltma olmuştur. Ayrıca 347 numaralı dipnotta eserin tam künyesi belirtildikten sonra 348 numaralı dipnotta hatalı olarak yine tam künye verilmiştir. Daha sonra aynı eser referans olarak tekrar tekrar gösterilmiştir. Yazarın soyadı, adı geçen eser (a.g.e.), sayfa numarası şeklinde gösterilmesi gerekir iken eser adı tam olarak verilmiştir. 176. sayfadaki 344 numaralı referans tam künye olarak verilmiştir. Aynı eser

²⁶ 71. sayfadaki 106 numaralı referansta, 79. sayfadaki 123 ve 125 numaralı referansta, 92. sayfadaki 151 ve 152 numaralı referansta sayfa numarası “s.” kısaltması ile beyan edilmiştir. 86. sayfadaki 136 numaralı referansın, 93. sayfadaki 156 numaralı referansın ve 133. sayfadaki 261 numaralı referansın sayfa numaraları ise bildirilmemiştir.

345 numaralı dipnotta adı geçen eser (a.g.e.) şeklinde gösterilmesi gerekir iken bu yapılmamıştır. 169. sayfadaki 329 numaralı referans tam künye olarak verilmiştir. Hatalı olarak 173. sayfadaki 340 numaralı referansta aynı eser tekrar tam künye verilmiştir.

5. Yapılan atıflarda noktalama işaretlerinin eksikliğinden kaynaklı hatalar da yapılmıştır. 198. sayfadaki 391 numaralı referansta, 184. sayfadaki 365 numaralı referansta “,” eksikliği vardır.
6. Genel olarak numaralandırma işlemleri rakamlar ile yapılırken bazı yerlerde Romen Rakamı ile yapılmıştır. 173. sayfadaki 340 numaralı dipnotta “Cilt IX” şeklinde atf yapılmıştır. Burada eleştirilecek en önemli konu bir standardın belirlenmemiş olmasıdır.
7. 55. sayfadaki 72 numaralı referansta “G.Ü İ.İ.B.F Dergisi” şeklinde bir kısaltma yapılmıştır. Yapılması gereken öncelikle bir bilginin tam olarak ifade edilip daha sonraki tekrarlarında kısaltmalar biçiminde verilmesidir.
8. Toplam olarak 21 sayfa herhangi bir atıf yapılmadan yazılmıştır. Bilimsel bir çalışma olduğu göz önüne alınırsa bu kabul edilebilir değildir.

Dipnotlar hakkında söylenebilecek hususlardan bir tanesi de yazar dipnotlarda kavram açıklamalarına veya konu izahlarına yer vermemiştir. Sadece ilgili eserlerin künyeleri belirtilerek bir dipnotlama usulü benimsemiştir. Genel olarak kitap ve makale gibi benzer türdeki eserlerden ve bir yerde de Kur’ân-ı Kerim’den faydalanan Aksakal, isimler ve kavramlar üzerine bir çalışma yaptığı halde sözlük kullanmamıştır. Yararlandığı eserlerin tamamı Türkçe olup yabancı bir kaynağa yer vermemiştir. Bir diğer can alıcı eksiklik, Osmanlı Devleti toplum yapısı ile ilgili bir çalışma yaptığı halde konuya ilişkin birinci derece kaynaklara ve anı, hatıra, seyahatname gibi temel bilgi kaynaklarına yer vermemiştir.

Göze çarpan çok ciddi hatalardan bir tanesi de yapılan birebir alıntılarının tek tırnak içinde gösterilmesidir ki bununla ilgili olarak 169., 177. ve 178. sayfada örnekler mevcuttur. 149. ve 150. sayfalarda ise yapılan alıntı hiç tırnak içine alınmadan sadece italik yazı ile gösterilmiştir. 82. ve 83. sayfalarda verilen sıralı bilgiler hem madde işareti hem de numara kullanımı ile gösterilerek bir hata yapılmıştır. Müellif kitabın kaynakça kısmında kullanılan kaynak sayısını

vurgulamak için rakamlandırma ile listeleme yolunu seçmiştir. Akademik olarak çok da kabul görmeyen bu usulle 202 tane bu konu ile ilgili veri kaynağı taradığını beyan etmeye çalışmıştır.

Yapılan başlıklandırma işleminin de çok sağlıklı yapıldığı söylenemez. 1., 2., 3., ve 4. derece başlık kriterlerinin ihmal edildiği açıktır. Ayrıca başlık sözcüklerinin arasındaki gereksiz ve büyük boşluklar bir kitapta olması gereken şıklığı bozan diğer bir unsurdur. Kitabın hemen hemen her yerinde olduğu gibi buralarda da noktalama yanlışlıklarının yapıldığı olmuştur. “:” konulması gereken yerlere “;” kullanılması en fazla tesadüf edilen hatalardandır. 35. sayfadaki başlıkta buna bir örnek mevcuttur. Kitabı kaleme alan müellifin yaptığı en fazla tekrar eden hatalardan bazıları da yazım hatalarıdır. “ki, de, da” gibi eklerin bitişik yazılacak iken ayrı, ayrı yazılacak iken bitişik yazıldığı birçok nokta mevcuttur.

Bir kitap kaleme alındığı hesap edilir ise konunun anlaşılabilirliğinin artırılması açısından kullanılan tablo sayısının fazla olması beklenebilecek bir unsur iken sadece iki tane tablo kullanılmıştır. Bunlardan 29. sayfadaki tablo belirsiz bir şekilde basılmış ve görsel olarak hoş bir görüntü arz etmemektedir. Bu tabloda yazar Osmanlı toplumundaki temel ayırım noktası olan yöneten ve yönetilenlerin ayrımı ve bu kişilerin kimler olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Ancak çok başarılı değildir. 63. sayfada ise Doğu İslamcı Halk Cephesi ve batıcı-laik bürokrat temsilcileri ile ilgili bir tablo oluşturmaya çalışmıştır. Yazar tabloları oluştururken nereden referans aldığı ile ilgili bilgi vermeyerek bilimsel açıdan ciddi bir yanlış yapmıştır.

Kitabını iki ana bölüm altında kaleme alan yazar, birinci bölümde öncelikle Osmanlı Devleti’ndeki millet sisteminden bahsetmiş ve daha sonra yer yer Batı ile karşılaştırmalı olarak Türk toplum yapısına yer vermiştir. Ancak Aksakal kitabını yazarken ve bölümlendirirken belirli bir sıra takip etmiş midir? Bu soruya olumlu bir yanıt vermek pek mümkün değildir. Ayrıca başlıklar ve başlık altında anlatılanların çok uyumlu olduğunu da söyleyemeyiz. Özellikle yapılan ciddi yanlışlardan bir tanesi de çok kısa alanlar içerisinde konudan konuya atlanması olmuştur. Örnek verecek olursak; 19. sayfada toplum anlayışından bahsedilirken 20. sayfada halk tabakalarından, 21. sayfada hükümdar olabilme hakkından, 25. sayfada ticari hayattan, 26. sayfada tekrar toplum tabakalaşmasından, 27. sayfada Osmanlı toprak mülkiyetinden bahsedilmektedir.

Eser temel olarak iki ana bölümde ele alınmıştır. Ancak ana bölümlerin sayısı artırılmış olsa idi daha doğru bir metot izlenmiş olacağı kanaati bulunmaktadır. Çünkü; ana bölüm sayısı az olur ise anlatılar konular ya çok yüzeysel olacak ya da konudan konuya atlama durumu meydana gelecektir. Bu noktada yazarın tercih ettiği yöntemin yanlış olduğunu söylemek mümkündür.

Kitabın isminden dolayı eser içerisinde Osmanlı toplum yapısı ile ilgili kavram ve terimlerin sıkça yer alması beklenmektedir. Lakin beklenenin aksine böyle olmamıştır. ATÜT (Aksakal, 2018:178) ve OTÜT (Aksakal, 2018:17) gibi sınırlı sayıda kavrama yer verilmiştir. Bahsedilen az sayıdaki kavramlar ise izaha muhtaç bırakılmıştır.

Osmanlı toplum yapısı ile ilgili kitap düzeyinde bir çalışma yapılır ise yazarından beklenen hususlardan bir tanesi de Osmanlı toplum yapısını oluşturan zümrelere geniş şekilde yer vermesi ve hatta diğer pek çok kaynaktan zikredilmeyen zümrelerden bahsetmesidir. Çeltikçi reaya kulları, devletin bazı sektörlerde kullandığı yabancı işçiler, sendikal yapılara üye insanlar, ihtida eden gayr-i müslim tebaa gibi. Mevcut çalışma diğer birçok çalışma gibi yöneten ve yönetilenler çerçevesinde ele alınmış, asker ve sivil reaya sınıflarına ayrılarak yapılmıştır. Zikredilen toplumsal gruplar hakkında bir veya birkaç başlık altında bahsedilmesi çalışmanın ayrıcalığını artıran bir unsur olabilirdi.

Yazar kitabın ikinci bölümünde Osmanlı toplum yapısı ile ilgili fikirlerini bağdaştırabileceği fikir insanlarına yer vermiştir. Bu kişilerin önce kısa biyografilerine ve eserlerine yer verilmiş daha sonra Osmanlı toplum yapısına ilişkin görüşleri aktarılmıştır. Ancak buradaki temel eksiklik bu fikir insanlarının sosyolojik görüşleri daha geniş yer bulur iken bu görüşlerin Osmanlı toplum yapısı ile ilgili kısmı çok sınırlı tutulmuştur. Yani verilen görüşler kitabın yazılış amacına uygun olmamıştır. Daha doğrusu kitabın genel yazılış açısından bir değerlendirme yapacak olursak ne başlığa uygun bir içerik vardır ne de kitabın yazılış amacına uygun içerik vardır. Bu kitap sosyoloji bilimine hizmet eden bir eser olmuş iken Osmanlı toplum yapı ile doğrudan ilgili bir çalışma olmamıştır.

Aksakal'ın kaleme aldığı sonuç kısmı olması gereken nitelikleri taşımamaktadır. Kitabın diğer bölümlerinde izah ettiği bilgilerin kısa özetini vermiştir. Ancak sonuç kısmında diğer bölümlerden elde edilen veriler ışığında bir

sonuca ulaşılmalı veya elde edilen veriler değerlendirilmeli iken diğer bölümler kısa bir şekilde tekrar edilmiştir. Eserin ekler ve dizin kısımları bulunmamaktadır.

Eserin son kısmında kaynakça yer almaktadır. Burada müellif, çalışmasını meydana getirirken kullanmış olduğu kaynakları kitap, makale, bildiri gibi başlıklar altında ayrı ayrı belirtmek yerine herhangi bir ayırım yapmadan tek düze halinde vermeyi tercih etmiştir. 13 sayfa olan kaynakça bölümünde kaynakça ifadesi büyük harfle ve koyu olarak sayfa ortasında yer alır iken eserler listesi sola dayalı olarak verilmiştir. Kaynakçada sıralama esası soy isimlerin baş harflerine göre belirlenmiştir. Böyle bir çalışma için kullanılan referans eserleri yeterli gibi gözükse de konunun ele alınış biçiminden dolayı beklenen seviyede bir çalışma olmadığı aşikârdır.

Müellifin, eserini kaleme almadan önce gerekli olan literatür taramasını tam anlamı ile yaptığını söylemek mümkün değildir. Zira bir bilimsel veya akademik çalışmada yapılacak ilk şeylerden biri konu ile ilgili olarak daha önce sunulmuş yayınları incelemektir ki çalışma doğru şekilde yönlendirilebilsin. Erdi Aksakal'ın bu taramayı tam olarak yapmadığı hususundaki en güçlü delillerimizden birisi Suna Başak Avcılar'ın doktora tezinden²⁷ beklenen şekilde istifade etmemesidir. Erdi Aksakal, kendi çalışmasından yıllar önce ve daha detaylı hazırlanmış benzer formattaki bir doktora tezine orijinal katkılar sağlayamamıştır.

Yazar, Osmanlı tipi üretim tarzı bir yapının muhtemelliğine ilişkin konuda ilk önce Osmanlı Devleti'nin özellikle kuruluş safhasındaki bozkır kültürü ve etkisinden bahsetmiştir. Otlu steplerde yaşayan ve geçimlerini göçebe çobanlıkla sağlayan insanların elde ettiği yiyecek ve giyecekler için hayvanlarına sadece ot verdiğini ifade etmiştir. Böyle göçebe kültürünün olduğu bir ortamda özel mülkiyet anlayışının söz konusu olmadığı ifade edilmiştir (Aksakal, 2018:182). İlhami Durmuş, konuya ilişkin bir makalesinde bozkır kültürünün çoban, çobancılık ve besi kültürü kültürünü ortaya çıkardığını dile getirmiştir. Bozkır göçebeliğinde birinci derecede etkili faktör at olmuştur. Öyle ki "atın hızı ve demirin gücü sayesinde bozkır halkı oldukça geniş coğrafyaya yayılmıştır." tespiti yapılmıştır (Durmuş, 2017:20-21).

²⁷ Suna Başak Avcılar, "Türk Sosyal Bilimcilerinin Osmanlı Tabakalaşma Sistemine İlişkin Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme", Hacettepe Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 1994.

Bir çobanın en önemli faaliyeti vahşi hayvanları uysallaştırmak ve hayvanlarının sayısını artırmaktır. Devasa büyüklükteki sürülerin nizamının sağlanması, otlak alanlarının tespiti ve korunması ciddi ehemmiyet arz etmiştir. Bu durum beraberinde yırtıcı kuşların hayvan otlatılmalarında kullanılması gibi bir sonucu doğurmuştur (Deer, 1954:159-161). Bozkır göçebeleri orman, çöl ve balıkçı göçebelerinden ayrı olarak hayvan besiciliği ve ziraati benimsemiştir. Bu göçebe türünden başka bir göçebe türünü benimseyenler genel olarak avcılık ile hayatlarını idâme ettirmiştir (Abdülkadir İlgen, 2005:824). Muhtelif yazarların görüşlerinde de olduğu gibi bozkır göçebe kültürünün varlığı hayat şartlarını, kuralları ve akışını kendine göre belirlemiştir. Bu noktada Aksakal’ın özel mülkiyet konusundaki ifadelerinin mümkün olabileceği söylenebilmektedir.

Yazar, Halil İnalıcık’ın Osmanlı’nın kuruluşuna ilişkin görüşlerini, “1200’lerin ilk ve ikinci yarısında Orta Anadolu’daki gelişmeler ve Batı Anadolu’da Bizans toprakları üzerinde gazi Türkmen beyliklerinin kuruluşu süreci içerisinde incelenmesi gerektiği” şeklinde ifade etmiştir. Oğuzların Anadolu’ya sürekli ve yoğun göçleri, Selçuklu’nun kuruluşu, Moğol istilası altında Türk-İslam gaza hareketinin aldığı hal ve Denizli, Antalya, Bursa’nın milletlerarası Pazar olması ile kazanılan stratejik üstünlük üzerinde durulmalıdır (Aksakal, 2018:183). Konu ile ilgili olarak Fuad Köprülü, Osmanlı’nın kuruluşu meselesini anlamak için öncelikle 1200’ler Anadolu’sunun tetkik edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Anadolu Selçuklu İmparatorluğu’nun en güçlü olduğu dönemlerini yaşamayı, Dördüncü Haçlı Seferi’nden sonra İznik ve Trabzon Devletleri’nin kurulması ve Moğolların Anadolu’daki hakimiyetleri gibi kilit olaylar dönemin belirleyici unsurları olmuştur (Köprülü, 1991:27-28).

Kayı Boyu’nun Anadolu’ya geliş tarihi ile ilgili kesin bir zaman vermek pek mümkün değildir. Osmanlı Tarihi ile ilgili mevcut en eski eser Ahmedî tarafından yazılmış olan manzumedir. Sultan I. Alaeddin Keykubat, Gündüz Alp ve Ertuğrul’a belirli görevler vermiştir. Tatar yağmacılarla mücadelelerine karşılık Söğüt kendilerine dirlik olarak verilmiştir (Demir, 2017:55-56). Orhan Bey babası hayatta iken askeri anlamda yönetimi eline almıştır. 1321 tarihinde Mudanya’yı almış, Konur Alp’i Karadeniz’e doğru fetihler yapması için göndermiştir. Gazi Abdurrahman, Yalova’yı almış, Akçakoca ise Ermeni Pazarı, Ayangölü’nü almıştır (Uzunçarşılı, 2011:117).

Müellif, daha sonra devletin yürütmüş olduğu göç ve fetih organizasyonlarından bahsedip fethedilen yerlere beylerin isimlerinin verildiğinden bahsetmiştir. İnalıcık'ın görüşüne yer veren Aksakal, Anadolu'da ortaya çıkan tüm beyliklerin de ülkeyi kuran kişinin ata mirası olarak kabul edildiğini belirtmiştir. Örnek olarak: Aydın-ili, Saruhan-ili, Menteşe-ili gibi. Osmanlı Devleti'nin de kurucusu kabul edilen Osman Bey'e atfen adını buradan aldığı belirtilmiştir (Aksakal, 2018:184). Konu ile ilgili olarak Nejat Göyünç, Osmanlı ismine ilk olarak Ahmedî'nin ünlü mesnevisi İskendername'de rastlandığını belirtmiştir. 1400'lerin başlarında veya biraz daha önce "Osmanlı" adının kullanıldığını dile getirmiştir (Göyünç, 1999:1-2).

Osman Gazi'den sonra beyliğin başına geçen Orhan Bey Maltepe Muharebesinde Bizans kuvvetlerini yenilgiye uğratarak ciddi bir başarı elde etmiştir. Osmanlı, zaman içerisinde ilerleyerek Balkanlara egemen olmaya başlamıştır. Hem Anadolu hem Rumeli'de Osmanlıların kısa zamanda yayılmasını mümkün kılan siyasi, sosyal, etnik ve ekonomik pek çok sebep sayılabilmektedir. Bahsi geçen hızlı yayılma beraberinde devletin göç ve fetih politikasını da şekillendirmiştir (Özkan, 2019:11-12).

Yazar, gazi akıncıların fetihleri sırasında yerli Rumların kalelere sığındığını, gönüllü teslim olanlara zarar verilmediğini ifade edip fethedilen yerlere kimi zaman zorla kimi zaman ikna edilerek Anadolu'lu Türklerin yerleştirildiğini söylemiştir (Aksakal, 2018:184). Konuya ilişkin olarak Hakan Doğan, Osmanlı Devleti'nin iskân politikaları için Rumeli'yi hususi olarak seçtiğini belirterek devletin fethettiği yerlere Anadolu'dan aileleri yerleştirdiğini ifade etmiştir. Rumeli'deki ailelerin de Osmanlı Devleti'nce kolay kontrol edebilecek yerlere nakil ettirildiğini ve iskân konusunda da Anadolu'daki konar-göçerlerin özellikle seçildiğini ifade etmiştir. Konar-göçerlerin özellikle seçilmelerindeki nedenler ise yaşam tarzlarından dolayı devlet itaatine yabancı olmaları, yerleşik düzene zarar vermeleri ve otorite boşluğu olduğu zamanlarda iktidar aleyhine faaliyetlerde bulunmalarından dolayıdır (Doğan, 2009:661). Müellif, daha sonra dervişlerin yeni Türk göç ve köylerinin çekirdeğini oluşturduklarını belirterek kurulan zaviyelere dikkat çekmiştir (Aksakal, 2018:184). Dervişlerin ve tarikatların Türk toplum yapısının şekillenmesindeki yerine ilişkin olarak Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler" isimli eserinde dervişlerin kendi örf ve

adetlerini Anadolu topraklarına yaymak istediğini ifade etmiştir. Barkan, “ *Birçok köye adını veren dağ başlarında yer açan, bağ ve bahçeler yetiştiren dervişler; garbe doğru ilerleyen Türk akınına doğuran zaviyeler, padişahların hizmetinde bulunan ve padişahlara nasihat veren şeyhler*”in varlığından bahsetmektedir (Barkan, 13). Barkan, ahi grupların sadece Osmanlı toplum yapısında değil diğer Anadolu Beylikleri’nin de oluşmasında etkili olduğunu ifade etmiştir (Barkan, 17).

Yazar, Osmanlı tipi bir üretim tarzının olabilirliği açısından değerlendirme yapmak için ilk önce Ortaçağ toplumlarında devletlerde üretimin tarım esaslı olmasından, ulaşım sistemlerinin gelişmemesinden ve para ekonomisinin gelişmemesinden dolayı devletlerin vergi toplama usullerinin mevcut duruma göre tespit edildiğinden bahsetmiştir. Bu durum da göstermektedir ki doğa sosyal çevreyi çok büyük oranda etkilemektedir. Toprak kiralalarının nakdi olarak toplanamadığını belirten müellif, bu durumu kapitalizmin filizlenmesi olarak kabul etmektedir (Aksakal, 2018:190). Ortaçağdaki vergi gelirlerine ilişkin olarak İbrahim F. Pelin, “*vergi asli gelir olmaktan çıkıyor ve fevkalade gelir şekline bürünüyor ve yerini malikane gelirine bırakıyor*” şeklinde bir değerlendirme yapmaktadır. Ortaçağ feodalitesinde egemen sınıfların, aristokrasi ve kilisenin vergilerden kurtulmaya çalıştığını belirten Pelin, yükün çiftçiye kaldığına değinmiştir (Pelin, 1935:402-403) .

Daha sonra Aksakal, ulaşım sistemlerinin yetersizliği, para ekonomisinin gelişmemesi ve tarım ekonomisinin esas olmasının nasıl bir ahvâli zorunlu kıldığını anlatmıştır. Yazarın ifadelerinden anlaşılmaktadır ki Bizans’ta pronoia, Selçuklular’da iktâ ve Osmanlı’da tımar isimli yapının ortaya çıkış esasları yukarıda saydığımız nedenlere dayanmaktadır. Atlı askerlerin çok önemli olduğu bir dönemde dünya genelinde ortak ihtiyaçların birbirine benzer yapıların oluşumuna zemin hazırladığını söyleyen yazar, zamanla oluşturulan sistemlerin dünya koşullarına göre değiştiğini ifade etmiştir (Aksakal, 2018:191). Bizans pronoiasının Kemal Çiçek’in kaleme aldığı makalesinden genel hatları ile askeri görevleri karşılığı verilen genelde ömür boyu zaman zarfına yayılmış dirlikler olduğunu öğrenmekteyiz (Çiçek, 1995:64). Pronoia olarak verilen arazide yaşayan köylüler (paroikoi) olarak adlandırılmakta ve bu kişiler devlet malı sayılmaktadır (Çiçek, 1995:64).

Kelime anlamı olarak “kesmek, ayırmak” anlamına gelen iktâ sözcüğü, terim olarak, devlet başkanı veya onun adına yetki kullanan mercinin bir bölgenin kaynaklarını kullanma hakkını ya da imtiyazını tahsisi anlamına gelmektedir (Demirci, 2000:43). Ve Erkan Göksu’nun ilgili makalesinden öğrendiğimize göre, “İslam tarihinde Hz. Peygamber döneminde ilk örneklerine rastlanan *iktâ*, *Hulefa-i Raşidin*, *Emeviler ve Abbasiler döneminde olgunlaşmıştır*” (Göksu, 2009:138). Halil İnalçık, İslam Ansiklopedisi’ne yazdığı maddesinde tımar ile ilgili olarak; “İran, Bizans İmparatorluğu, *Batı Avrupa, İslam Devletleri ve Türk-Moğol Devletleri’nde var olan sistemlerden Osmanlı Devleti kendine uygun şekilde faydalanarak tımar teşkilatını oluşturmuştur. Osmanlı tımar sisteminde kullanılan cebe, geçim gibi Moğolca’dan geçen kelimeler bu etkileşimin bir kanıtıdır*” (İnalçık, 2012:168) .

Aksakal, Osmanlı toplumunun izah edilmesi aşamasında pre-kapitalist yaklaşımın irdelenmesinin elzem olduğunu vurgulamaktadır. Doğan Avcıoğlu’nun görüşlerine yer verilmiş ve Osmanlı toplumunun kapitalizme uygun bir yapısının olduğu ve pre-kapitalist özellikler taşıdığı ifade edilmiştir. Osmanlı Devleti’nin kuruluş dönemindeki mevcut toplumsal, ekonomik ve siyasi şartlar devlet ile toplumun kapitalizm öncesi zamanı yaşadığını göstermektedir (Aksakal, 2018:71-72). Özkan Aydar’ın konuya ilişkin makalesinde de benzer düşüncelere yer verilmiştir. Pre-kapitalist bir sistemden kapitalizme geçiş için üç unsur gereklidir. Toprağa bağımlı köylünün bağımlılıktan kurtarılması, uzmanlaşmış zanaatkarlar ve ticaret ile tefecilikten sağlanmış nakit para. Bu husustaki en önemli nokta paradır. Avcıoğlu’na göre, Türkiye geri kalmış bir memleket değildir, emperyalizme kapılarını kapatmıştır (Aydar, 2018:267-268).

Yazar, kitapta Osmanlı Devleti’nin ekonomik yapısı içerisinde temel görüşlerden biri olan provizyonizm (iaşecilik) prensibi üzerinde de durmuştur. Eserde yapılan tanım ile provizyonizm, “ülke içinde mal ve hizmet arzının mümkün olduğu kadar bol, *kaliteli ve ucuz olarak sağlaması*” şeklinde tanımlanmıştır. Yazara göre, “*verimliliğin düşük ve ulaşımın yüksek maliyetli olduğu bir sistem içerisinde üretim ve değişim üzerine ziraatten ve tarımdan başlayarak kapsamlı bir düzenleme yapılmıştır*”. Üretim açısından verimliliği en üst düzeye çıkarmak için küçük ölçekli aile işletmelerinin devlete intikal ettirildiği belirtilmiştir (Aksakal, 2018:193). Konu ile ilgili olarak Harun Şahin, ilgili makalesinde görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir. “*Toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasının esas olduğu*

Osmanlı Devleti’nde toplumun işlerinin kolaylıkla karşılanması en temel amaçlardan biridir. Bu provizyonist anlayış gereği ülke içindeki mallar ihtiyaç duyulan bölgelere dağıtıldıktan ve ihtiyaçlar giderildikten sonra kalan malın ihracına izin verilmiştir” (Şahin, 2015:398-399). “Özellikle İstanbul’un işlerinin karşılanmasının yanında piyasasında yeterli miktarda para bulunmalıdır” (Şahin, 2015:401).

Yazarın Osmanlı Devleti’nde var olduğunu bahsettiği diğer ekonomik temel ilke “devlet gelirlerinde yüksek seviye ile istikrar” anlamına gelen gelirciliktir. Devlet hazinesinin günden güne istikrarlı bir şekilde artırılması prensibine dayanan bu anlayışta üretim kapasitesinin ve parasal mübadele hacminin çok önemli olduğu vurgulanmıştır (Aksakal, 2018:194). Konuya ilişkin olarak Harun Şahin, “*geleneklere bağlılık ve arz yönlü refah anlayışına istinat eden işe anlayışıyla beraber dengelenme ve etkileşim içinde olan bir oluşumdur*”, şeklinde bir gelircilik tanımına yer vermektedir. Devlet gelirleri mümkün olduğunca artırılmaya çalışılırken giderler de en alt seviyeye çekilmeye çalışılmıştır (Şahin, 2015:399).

Yazarın ekonomik hayat içerisinde bahsettiği diğer bir önemli ilke “değişimleri asgariye indirecek ya da ortadan kaldıracak kadim olana uyma” şeklinde tanımlanabilecek gelenekçilik ilkesidir. Müellif, bu ilke çerçevesinde Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarından itibaren ekonomik düzenin merkezi idarenin gücünü artmasına dayanan bir anlayıştan bahseder. Sosyal ve iktisadi hayatta herhangi bir değişikliğin müspet karşılanmayıp kadime dönme eğiliminin baskın olduğu ifade edilmiştir (Aksakal, 2018:194). Konuya ilişkin olarak Yasin Akkuş ve Süleyman Ahmet Menteş’in makalesinden gelenekçilik ilkesinin, Osmanlı’nın miras devraldığı İslam Devletleri’nden örnek aldığı bir uygulama (Akkuş, Menteş 2018:173) olduğunu öğreniyoruz.

Loncalar, buldukları şehirdeki ekonomik yapıyı ayakta tutan, sarayın ve ordunun ihtiyaçlarını temin eden yapılar olarak var olmuşlardır. Devlet, loncaları hem desteklemiş hem de ihtisab kanunları ile kontrol altında tutmuştur. Burada bahsi geçen destek ve denetim mefhumu gelenekçilik politikası ile uyumludur (Uzun;Afşar, 2019:82). 1800’lü yıllarda Avrupa’da ortaya çıkan sanayi devrimi üretim stratejilerini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Sanayileşme olgusunda temel hedef şehirlerin, sarayın, ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Her ne kadar sanayileşme hamleleri kapitalizme geçiş olarak değerlendirilse de Osmanlı’nın

böyle bir birikimi yoktur. Üretim ve tüketim dengesi, ihtiyaçların karşılanması devlet kontrolünde olduğundan dolayı denetim altındaki sanayileşme hamleleri gelenekçi felsefesinin bir uygulamasıdır (Uzun;Afşar, 2019:82-83).

Aksakal, Osmanlı sosyal yapısı ve iktisadi hayatı içinde önemli yeri olan ahilik kurumuna da vurgu yapmıştır. Batı’da görülen sınıf mücadelelerinin olduğu burjuvazi yapı Osmanlı Devleti’nde bulunmaz iken meslek içi rekabetten çok dayanışmanın esas olduğu bir yapı olarak vurgulanmıştır (Aksakal, 2018:196). Konuya ilişkin olarak Murat Akgündüz’ün yazmış olduğu makalede “*Ticari hayatta kardeşliği esas alan ahiliğin özellikle Anadolu’da yaygın bir müessese olduğunu*” vurgulamaktadır. Arapça kelime anlamı “kardeşim” olan “ahi” sözcüğü (Akgündüz, 2014:10) Osmanlı Devleti’nin ticari hayata bakış açısını göstermektedir.

Ahiler ve fakılar o derecede etkili ve önemlidirler ki Osman Gazi bir bölgeyi fethettiğinde mevcut bölgenin yapısını bu kişilerden öğrenmiştir. Osman Bey ve oğlu Orhan Bey tarafından ahilere ve fakılara vakıf olarak köy ve çiftlikler verilmiştir (Temel, 2007:4). Moğolların Anadolu’yu işgali sonucunda ahiler yerleşim yerlerinden uzaklaşarak mücadelelerini sürdürmüştür. Ahi teşkilatları Anadolu Türkleri’nin teşekkül ettiği ilk halk teşkilatlanmasıdır. Ahiler için dostluk, disiplin, yardımlaşma, saygı en önemli kavramlardır (Temel, 2007:33).

Bâciyân-ı Rum ismini taşıyan ve kadınlardan müteşekkil bir ahilik teşkilatı de bulunmaktadır (Arslan, 2015:251). Aşıkpaşazâde Bâciyân-ı Rum’un Hacı Bektaş-ı Veli ile ilişkili olduğunu dile getirmiştir (Çubukçu, 2015:218). Ancak bu ahi teşkilatından sadece Aşıkpaşazâde tarafından bahsedilmesi bazı araştırmacıların aklına böyle bir yapının aslında hiç olmadığını ve “bâciyân” kelimesinin “hâciyân” ile karıştırıldığı fikrini getirmiştir. Yapılan çalışmalar bu teşkilatın var olduğunu ortaya koysa da çok fazla bilgi yoktur (Köprülü, 1991:415). Yazarın Osmanlı toplum yapısı ile ilgili bir eser kaleme alır iken ahilik teşkilatından bahsetmesi yerinde olmuştur. İlaveten verdiği bilgilerin diğer modern çalışmalar ile karşılaştırılması yapıldığında doğru olduğu tespit edilmiştir. Lakin ifade edilmelidir ki yapıya ilişkin detay bilgilere ve diğer çalışmalar ile desteklenmeye ihtiyaç olduğunu söylemek mümkündür.

Müellif, Türk sosyolojisinde Osmanlı-Türk toplum yapısı üzerine tartışmalara yer verir iken bazı bilim insanlarının görüşlerine değinmiştir. Üç bilim insanının görüşleri tetkik edilmeye çalışılacaktır. Görüşlerine başvuru

ilk isim Behice Boran olmuştur. *“Boran Osmanlı toplum yapısını açıklama gayreti içerisinde iken Osmanlı’nın tamamen Batı ile benzer olmadığına, elbette kendine has bir takım yanları olduğunu farkındadır. Ona göre zaten bir toplum yapısı incelenirken yapılması gereken ilk iş, arizi, geçici, dar kapsamlı, mahalli nitelikteki bütün belirtileri bir kenara iterek söz konusu yapının genel, somut ve zorunlu niteliklerini bulmaktır (Aksakal, 2018:100).”* Suna Başak Avcılar tarafından kaleme alınan doktora tezinde Aksakal’ın cümlelerini destekleyen şu cümleler kurulmuştur. *“Osmanlı toplum yapısının Batı Avrupa’daki gelişmelerden pek de farklı bir çizgi izlemediği ana fikrini savunarak, Marksist tarih yorumculuğunun başını çekenler İsmail Hüsrev, Mübeccel Belik Kıray ve Behice Boran’dır (Avcılar, 1994:191).”* Bu noktadan bakacak olur ise Aksakal’ın ifade ettiği görüşün tutarlı olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki iki anlatımda da Osmanlı toplum yapısı üzerinde Avrupa’nın etkisi olduğu dile getirilmiştir.

Yazarın ifade ettiğine göre, Boran, Osmanlı toplumu ile feodalizmin iç içe olduğunu düşünmektedir. Toprağa bağımlı tarım işçilerinin (serfler) benzer durumu Osman toplumu için de geçerlidir. Bu tarz toplum yapısında insan ve hayvan gücü, tarım aletleri oldukça mühimdir (Aksakal, 2018:101). Muhtemeldir ki Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu merkezîyetçi anlayış feodal toplum tarzını farklı bir boyuta taşımıştır. Buradaki en önemli farklılıklardan birisi Batı’nın feodalitesi yerel Osmanlı’nın feodalitesi merkezidir (Aksakal, 2018:102). Yakup Akkuş, konuya ilişkin bir makalesinde Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarında ekonominin temel kaynağının toprak olduğunu ve toprak tasarrufunda seçilen Tımar Sistemi’nin Selçuklu İktâ Sistemi’nin bir devamı olduğunu ifade etmiştir (Akkuş, 2010:46). Osmanlı Devleti’ndeki toprak sistemi ve ekonomik faaliyetlere bu açıdan bakacak olur isek Batı’nın feodal yapısından etkilenmiş olsa bile devraldığı mirastan (Türk-İslam birikimi) etkilendiği de açıktır.

Aksakal’ın görüşlerine yer verdiği diğer bilim insanı Niyazi Berkes’tir. Anlatıldığına göre, Osmanlı toplum yapısını izah ederken doğu despotizmi, feodalizm ve Asya tipi üretim tarzının yetersiz olduğu görüşü hakimdir. 1800’lü yıllar devletin karşısına gayr-i müslimlerin devletle bütünleşmesi, müslümanların devletle bütünleşmesi ve hem gayr-i müslimlerin hem de müslümanların siyasal hayata entegresi gibi sorunları çıkarmıştır (Aksakal, 2018:132). *“Sultan baba, yönettiği tebaasına sevgi, şevkat ve özellikle merhamet gösterir iken karşılığında tebaadan üretim, eylem ve yöneticileri sorgulamamayı bekler. Özellikle*

patrimonyalizmin söz konusu olduğu toplumlarda sivil toplumun eksikliğinden bahsetmek mümkündür. *Meşruiyeti temsil eden padişah, otoritesini sağlayan ise geleceklere kendisine bağlı patrimonyal bürokratlardır* (Aksakal, 2018:134).” Merkezden uzak eşraf ve nüfuzlu kimseler bazen merkezi otorite için tehdit unsuru olmuştur. Hükümet bahsi geçen tehdit unsurları için asker, sivil memur ve din adamlarını kullanmıştır (Aksakal, 2018:134-135). Seyfettin Aslan konuya ilişkin yazmış olduğu bir makalesinde Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarında İslam, Türk ve Bizans devlet yapısından etkilendiğini, kalıtsal kamu görevini (patrimonial officialdom) benimsediğini belirtmiştir. Patrimonial sistemin üst düzey yöneticileri taşra idarecileridir. *“Görevlilerin sadakatleri, sarayda düşünce yapılarının şekillendirilmesi, kul statüsü, atamalarının dönüşümlü yapılması usulü ve devlet aygıtına mensubiyetleri ile sağlanmıştır* (Aslan, 2003:248).” Bu noktada Aksakal’ın kitabında geçen görüşlerin diğer modern bir çalışma ile karşılaştırıldığında tutarlı olduğu görülmüştür.

Müellif, “Türk Toplum Yapısını Açıklayacak Üçüncü Bir Yol Mümkün Müdür?” isimli başlık altında Türk toplum yapısını açıklama noktasında Batı eksenli düşüncelerin yetersiz kaldığını ifade ederek Baykan Sezer’e de dayandırarak üçüncü bir bakış açısı üzerinde durmuştur. Çünkü; Türk kültür ve yaşayışı ortada iken meseleyi Batılı bakış açısı ile açıklamak yerinde olmayacaktır. Sezer’in de desteklediği görüşün iki ana hattı vardır ki birincisi Anadolu’nun Türkleşmesi, ikincisi Osmanlı’nın Batıcılışması hadisesidir. Sezer’e göre, Anadolu’nun Türkleşmesi bir uygarlıktan diğer bir uygarlığa geçiştir. Lakin yurt değişmiştir, kimlik değişmemiştir (Aksakal, 2018:179).

Mustafa Kafalı, “Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi” isimli makalesinde Anadolu’nun fethi ve Türkleşmesi ile ilgili şu tespiti ifade etmiştir. Anadolu’da kurulan köyler ve kasabalara Türkçe isimler verilmiştir. Bunun yanında doğa, coğrafya, fetihle görev alan beyler, alimler ve din adamlarına atfen de adlar verilmiştir. Afşin, Altıntaş, Arslan-Apa, Kara-Arslan, Demirtaş, Alaiye, Artukabad, Sandıklı, Aktepe, Boztepe, Gazi Emir, Orhan-Eli, Koca-Eli, Ahi Mesud, Karaca-Ahmed gibi (Kafalı, 1996:10). Anadolu’nun ıssız yerlerini yurt edinen Türkmenler, “Ören”, “Viran”, “Höyük” isimlerini bu yerlere çokça vermiştir. O günlerden bu günlere Anadolu’da harabe olan pek çok yer Kızılca-Ören, Gökçe-Ören, Tepe-Viran, Viran-Şehir, Alaca-Höyük, Boz-Höyük, Karaca-Höyük vb. isimlere sahiptir

(Kafalı, 1996:11). Burada bahsedilen husus Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesi ile birlikte yer adlarındaki değişim aracılığı ile Türk kültürünün günümüze kadar geldiğinin bir göstergesidir.

Yazarın ifade ettiğine göre, Baykan Sezer, batıcılışma konusunda batının dünya egemenliğine girdikten sonra gösterilen batıya yaranma çabasının bir hata olduğunu dile getirmiştir. *“Türkiye sorunlarına çözüm yolunu Batılılaşmakta bulmuştur. Bu seçimin getireceği yeni sorunlara çözüm aramak için batı sosyolojisine başvurmuştur.”* Cumhuriyet batılılaşmasında ise inkâr yöntemi seçilerek hata yapılmıştır. Öyle ki Sezer'e göre, batılılaşma çabaları Türk toplumuna bazı kayıplar vermiştir (Aksakal, 2018:181-182).

“Batılılaşmak” veya “Batılılaşmak” yerine “Batıcılılaşmak” teriminin kullanılması toplum yapısındaki değişimi anlatmak adına daha uygun bir ifadedir. Batı ile işbirliği yapmak niyeti ön plandadır. Batıcılılaşmak, bir siyasi tercihtir ve toplumun yaşadığı problemlere çözüm bulmak istenmiştir. Lakin sadece belirli bir mahfilin yaptığı tercih olarak kalan bu düşünce problemleri çözemediği gibi artırmıştır (Köktürk, 2004:63).

SONUÇ

Değerlendirme aşamasına geçilirken ilk olarak bahsedilmesi gereken nokta çalışılan konunun orjinalliğidir. Kitaba bahis konu bağlamında Suna Başak Avcılar tarafından 1994 tarihinde doktora tezi olarak hazırlanmış “Türk Sosyal Bilimcilerinin Osmanlı Tabakalaşma Sistemine İlişkin Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme” isimli bir çalışma mevcuttur. Tetkiki yapılan çalışma ile Avcılar tarafından yazılan doktora tezinde ciddi benzerlikler bulunmaktadır. Görülen o ki literatür taraması yapılır iken bazı çalışmalar göz ardı edilmiştir. Benzerlik yüzünden yaşanan handikabın aşılması için zaman, kaynak veya mekân sınırlaması getirilebilirdi. Ancak çalışmanın farklılaşması adına bunlardan hiçbiri yapılmamış ve çalışmanın orjinalliği yaralanmıştır. Ayrıca “Türk Sosyal Bilimcilerinin Osmanlı Tabakalaşma Sistemine İlişkin Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme” isimli doktora tezi değerlendirmesini yaptığımız çalışmadan daha kapsamlı bir çalışmadır.

13,5 X 21 cm ebatlarında bir kitap olarak okuyucuya sunulmuş olan “Sosyolojik Açıdan Osmanlı Toplum Yapısı İsimler, Kavramlar” 238 sayfa olup Gece Akademi'si yayınlarınca bastırılmıştır. Aralık 2018 tarihinde yayınlanan eser

enzo kağıda (kitap kağıdı) basımı yapılmış olup hem kapak hem de iç sayfalar saman kağıdı renginde dizayn edilmiştir. Lakin ön kapakta kitaba uygun bir resim kullanıldığını söylemek pek mümkün değildir. Eserin kaliteli bir basımının yapılmadığı göze çarpan ilk unsurlardan biridir. Kolayca kopan sayfalar bize bu fikri vermektedir. Kitabın sayfa ve kapak yönünden daha kaliteli bir basımı yapılabilirdi. Ancak burada ifade edilen eleştiri noktalarına yazarın müdahalesi pek fazla olamadığından ve şekilsel bir bakış olduğundan eserin niteliğini kötüleyen bir durum değildir.

Bir okuyucu eseri eline aldığı ilk karşılaşacağı kısım olan önsözde eserin amacı, yöntemi ve kapsamı hakkında bilgi edinerek okuma faaliyetine başlamak isteyecektir. Bu eserin yazarı da okuyucunun cevabını arayacağı soruları önsöz kısmında yanıtlamış ve kitabın yol haritası hakkında bilgi vermiştir. Esere bu açıdan bakar isek yazarın bölümün amacına göre hareket ettiğini söyleyebiliriz.

Daha sonra giriş bölümünde müellif, çalışma konusu ile ilgili olan daha önce yapılmış çalışmalara değinmeli ve kullanacağı kaynaklar ile kaynakların kullanılma biçimine ilişkin bilgi vermelidir. Ancak yazar giriş kısmında değinmesi gereken hususlara değinmemiş, eserinin özeti mahiyetinde cümlelere yer vermiştir. Bu özet mahiyetindeki giriş kısmı okuyucuyu diğer bölümlere hazırlamak amacına hizmet etmişken konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar ve kullanılan kaynaklar hakkında bilgi olmaması bir eksikliklerdir.

Yapılan başlıklandırma işleminin olması gereken nitelikleri taşıdığını söylemek pek mümkün değildir. 1., 2., 3., ve 4. derece başlık kriterlerine uygun hareket edilmemiştir. Ayrıca başlık sözcüklerinin arasındaki gereksiz ve büyük boşluklar bir kitapta olması gereken şıklığı bozan diğer bir unsurdur. Kitabın hemen hemen her yerinde olduğu gibi buralarda da noktalama yanlışlıklarının yapıldığı olmuştur. “:” konulması gereken yerlere “;” kullanılması en fazla tesadüf edilen hatalardandır. 35. sayfadaki başlıkta buna bir örnek mevcuttur. Kitabı kaleme alan müellifin yaptığı en fazla tekrar eden hatalardan bazıları da yazım hatalarıdır. “ki, de, da” gibi eklerin bitişik yazılacak iken ayrı, ayrı yazılacak iken bitişik yazıldığı birçok nokta mevcuttur.

Eserin sade bir dil ile yazıldığı genel itibari ile söylenebilir iken bazı karmaşık ve uzun cümlelerin yer yer okuyucunun kafasını karıştırdığını söylemek mümkündür. Terimlerin geçtiği cümleler izah edilmemiş, paragraflarda geçen kısaltmaların

açıklanmaması eseri okuyanın kendi çabası ile çıkarım yapmasını zorunlu kılmıştır. Paragraflar arasında keskin geçişler yapıp konudan konuya atlanmış ve bu da konu bütünlüğü ile konu akışını yaralayan bir unsur olmuştur. Bu durum ile ilgili örnek verecek olursak; 19. sayfada toplum anlayışından bahsedilirken 20. sayfada halk tabakalarından, 21. sayfada hükümdar olabilme hakkından, 25. sayfada ticari hayattan, 26. sayfada tekrar toplum tabakalaşmasından, 27. sayfada Osmanlı toprak mülkiyetinden bahsedilmektedir. Belki de böyle bir duruma sebebiyet veren noktalardan biri konu sınırlamasının olmamasıdır. Eğer zaman, mekân veya kullanılan kaynaklar yönünden bir sınırlama yapılmış olsa idi bu tür bir konudan konuya atlama olmayacaktı.

Genel olarak söyleyebiliriz ki yazar vermiş olduğu kitap başlığına uygun içerikleri yazmamıştır. Kitabın yazılış amacının hasıl olmadığını daha önce dile getirmiştik. Osmanlı toplum yapısı ile ilgili kavramlara çokça yer verileceği ümidi boşa çıkararak bir okuma yapılmıştır. Suna Başak Avcılar tarafından kaleme alınan doktora tezinde “Tabakalaşma Olgusu İle İlgili Kavramlaştırmalar”, “Tabakalaşma Olgusunun Kavramlaştırılmasının Gerekliliği”, “Tabakalaşma ve Tabakalaşma İle İlgili Kavramlar Konusundaki Problemler ve Sebepleri”, “Olgu İle İlgili Kavramları Günlük Dilde Kullanım Yaygınlığı” gibi doğrudan çalışılan konunun amacına hizmet eden başlıklar açılmıştır. Bu şekilde çalışılan konuya ilişkin başlıklar açılması yerinde olabilirdi. Yazarın sert bir üsluptan kaçınarak yumuşak bir anlatım tarzını benimsediği söylenebilir iken konu bütünlüğü ilkesinin sağlandığını söylemek mümkün değildir.

Eser Osmanlı Devleti’ndeki toplumsal yapı ile ilgili gibi gözükse de daha çok sosyoloji bilimine hizmet eden bir hüviyettir. Bu açıdan bakarsak eserin birden fazla yönü olduğunu söylemek mümkündür. Lakin kitabın asıl yazılış amacı olan Osmanlı toplum yapısı hakkındaki kısım ciddi anlamda eksik bırakılmıştır. Ayrıca çalışma yapılmadan önce Osmanlı tarihi açısından incelenmesi elzem olan ana kaynaklar incelenmemiştir. Bu da kaynakça zayıflığı olarak göze çarpmaktadır. Ana konusu ve kitap içeriği esasen Yeniçağ ve Yakınçağ Osmanlı Tarihi ile ilgili bir eser olmasından mütevellit bu çalışmada Osmanlı toplum yapısına ilişkin doğrudan veriler sunan arşiv kaynakları kullanılmalıydı. Tahrir defterleri, sicil-i ahvâl defterleri, vergi kayıtları gibi temel kaynak oluşturacak defterlerden yararlanılması yerinde olacaktı. Ancak bu yapılmayarak çalışmanın ana kolonlarından biri eksik bırakılmıştır.

Osmanlı toplum yapısı ile ilgili bir çalışma yapıldığı göz önünde bulundurulur ise meseleye kadın-erkek perspektifinden bakılması çalışmanın başlığına uygun olacaktır. Ancak yazar böyle bir başlık açmamıştır. Kadınların ve erkeklerin eğitim durumları, istihdam edilme oranları ve istihdam edilme türleri, yapılan işlere karşı alınan ücretler, vs. Toplumu meydana getiren en küçük birim ailedir. Bundan ötürüdür ki Osmanlı aile yapısı, evlilik yaşları, çocuk sayıları, akraba evlilikler vs. Bahsi geçen her başlık bu eserin amacına hizmet eden bir unsurdur. Lakin bu bahislerden söz edilmemiştir.

Çalışmanın eleştirilebilecek yönlerinden birisi de zaman ve mekân açısından herhangi bir sınırlamanın olmamasıdır. “Osmanlı Toplum Yapısı” isimli bir başlıklandırma zaman ve mekân sınırlandırması taşımadığından oldukça geniş bir muhtevaya hitap etmektedir. Eğer bu derece geniş açığa sahip bir başlık verildi ise kaynaklar belirtilerek bir çerçeve çizilebilirdi. Ancak yapılmamıştır. Bu bir metot hatası olarak değerlendirilebilecek husustur.

Eser temel olarak iki ana bölümde ele alınmıştır. Ancak ana bölümlerin sayısı artırılmış olsa idi daha doğru bir metot izlenmiş olacağı kanaati bulunmaktadır. Çünkü; ana bölüm sayısı az olur ise anlatılan konular ya çok yüzeysel olacak ya da konudan konuya atlama durumu meydana gelecektir. Bu noktada yazarın tercih ettiği yöntemin yanlış olduğunu söylemek mümkündür.

Kitabın yazımı aşamasında verilen referanslar hususunda şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür. 408 adet dipnot atılmıştır. Bir kitap yazıldığı göz önünde bulundurulur ise bu referans sayısının az olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü; birçok sayfa referans gösterilmeden ya da tek referans ile kaleme alınmıştır. Eğer gerektiği şekilde referans gösterilerek bir çalışma yapılsa idi bu dipnot sayısı daha fazla olacaktı. Lakin burada ifade edilmesi gereken en önemli husus referans sayısının azlığından ziyade bilimsel bir çalışmada olması icap eden tutarlılık ilkesinin çiğnenmesidir. Yapılan atıflar şekil açısından sürekli olarak değişiklik göstermektedir, eksik veya yanlış yöntemlerle gösterilmiştir. Bu duruma örnek verecek olur isek referans verilen kaynağın cilt numarası verilir iken “c.” veya “C.” şeklinde kısaltmalar genel itibari ile kullanılmamıştır. Ancak 79. sayfadaki 124 ve 81. sayfadaki 129 numaralı dipnotta “C.” şeklinde bir kısaltma tercih edilmiştir. Bu ve bunun gibi bazı hatalar tespit edilmiş ve yukarıda tartışılmıştır. Daha ciddi bir problem olarak 21 sayfanın herhangi bir referans

kullanılmadan kaleme alınması karşımıza çıkmıştır. Eğer bu sayfaların tamamı yazarın yorumları olsa idi dipnot atılmasına ihtiyaç doğmayacaktı. Lakin doğrudan bilgi veren cümleler bulunmaktadır.

Yazarın eseri kaleme alırken ben dilini kullanmayıp ideolojik bir üsluptan kaçındığını söylememiz gerekmektedir. Konular işlenir iken müellif kendi duygu ve düşüncelerini yazısına karıştırmamaya özen göstermiştir. Ancak yazım hataları noktasında çok fazla tekrar eden hataların olduğunu söylemeyiz. Özellikle “ki, de, da, nın, nin” gibi eklerin ve “yüzyıl” ifadelerinin yazımlarında ciddi hatalar yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Akgündüz, Murat. (2014). “Ticari Hayatta Kardeşliği Esas Alan Ahilik Teşkilatı”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 31, C. 31, 2014, 9-18.

Akkuş, Yakup. (2010). “Osmanlı ve Avrupa’nın İktisat Politikaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz (XIV. ve XV. ASIRLAR)”, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, S. 52, C. 0, 107-140.

Akkuş, Yasin; Menteş, Süleyman Ahmet. (2018). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Girişimcilik: Klasik Dönem Üzerine Bir Çalışma”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, C. 5, 169-186.

Arslan, Hüseyin. (2015). “Ahilik Teşkilatı’nın Sosyo-İktisadi Yapısı ve Örneklik Değeri”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 49, 248-271.

Aslan, Seyfettin. (2003). “Osmanlı Siyasi Rejimini Şekillendiren Bir Olgu Olarak Patrimonyalizm”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, S. 1-2, C. 17, 245-253.

Avcılar, Suna Başak. (1994). *Türk Sosyal Bilimcilerinin Osmanlı Tabakalaşma Sistemine İlişkin Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme*, (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi.

Aydar, Özkan. (2018). “Osmanlı Üretim İlişkileri Tartışmalarında Farklı Bir Yaklaşım: Hikmet Kıvılcımlı Örneği”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, S. 2, C. 7, 262-276.

Barkan, Ömer Lütfi. (2015). “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *İnsan&İnsan*, S. 5, C. 2, 5-37.

Çarşılı, İsmail Hakkı. (2011). *Osmanlı Tarihi* (10. Baskı), Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çiçek, Kemal. (1995). “Osmanlılardan Önce Akdeniz Dünyası’nda Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 6, 51-89.

Çubukçu, Hatice. (2015). “Bâciyân-ı Rum ve Anadolu Tasavvufundaki Yeri”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 5, 217-231.

Deer, Jozsef. (1954). “İstep Kültürü”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 1-2, C. 12, 159-176.

Demir, Yaşar. (2017). “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu ve Bizans-Avrupa Ekseninde Cereyan Eden Münasebetler”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 2, C. 3, 54-91.

Demirci, Mustafa. (2000). “İktâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, C. 22, 43-47.

Doğan, Hakan. (2009). “Osmanlı Devleti’nin Rumeli’nin İskânında Uyguladığı Yöntem ve Stratejiler”, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Özel 1. Sayı, C. 29, 657-674.

Durmuş, İlhami. (2017). “Bozkır Kültür Çevresinde At, Göçer-Ev ve Demir”, *Asya Araştırmaları Dergisi*, S. 1, C. 1, 19-34.

Göksu, Erkan. (2009). “Türkiye Selçuklularında İktâ”, *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 26. Sayı, 137-154.

Göyünç, Nejat. (1999). “Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye”, *İSAM Araştırmaları Dergisi*, 3. Sayı, 1-7.

İlgen, Abdülkadir. (2005). “Bozkır Göçebelerinde Sosyo-Ekonomik Yapı”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 49, C. 0, 817-840.

İnalçık, Halil. (2012). “Timar”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, C. 41, İstanbul, 168-173.

Kafalı, Mustafa. (1996). “Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi”, *Erdem*, S. 22, C. 8, 5-17.

Köktürk, Gökhan. (2004). “Baykan Sezer ve Niyazi Berkes’in Osmanlı Toplum Yapısı ve Batılılaşma İle İlgili Görüşlerinin Karşılaştırılmalı Bir Değerlendirilmesi”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, S. 1, 57-66.

Köprülü, Fuad. (1991). Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu (4. Baskı), Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Köprülü, Orhan. (1991). “Bâciyân-ı Rum”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 4, 415.

Özkan, Selim Hilmi. (2019). Osmanlı Tarihi “Osmanlı Kuruluş Meselesi ve Osmanlı Kimliği” (2019), İstanbul:Optimum Basım.

Pelin, F. İbrahim. (1935). “Verginin Tarihsel Evrimi ve Batı ile Doğu Arasında Bu Hususta Muvazilik”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 4. Sayı, 1. Yıl, Teşr-i Sâni, 401-406.

Şahin, Harun. (2015). “Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Ana İlkeleri Çerçevesinde Klasik Dönem Osmanlı İktisat Politikasına Bakış”, *EKEV Akademi Dergisi*, 61. Sayı, 19. Yıl, 393-402.

Temel, Hilal. (2007). *Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitimi ve Öğretimindeki Rolü*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi.

Uzun, Mustafa Cüneyt; Afşar, Bilge. (2019). “Osmanlı Ekonomisinin Temel Unsurlarının Ekonomik Yaklaşımlar Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3, 54-93.

